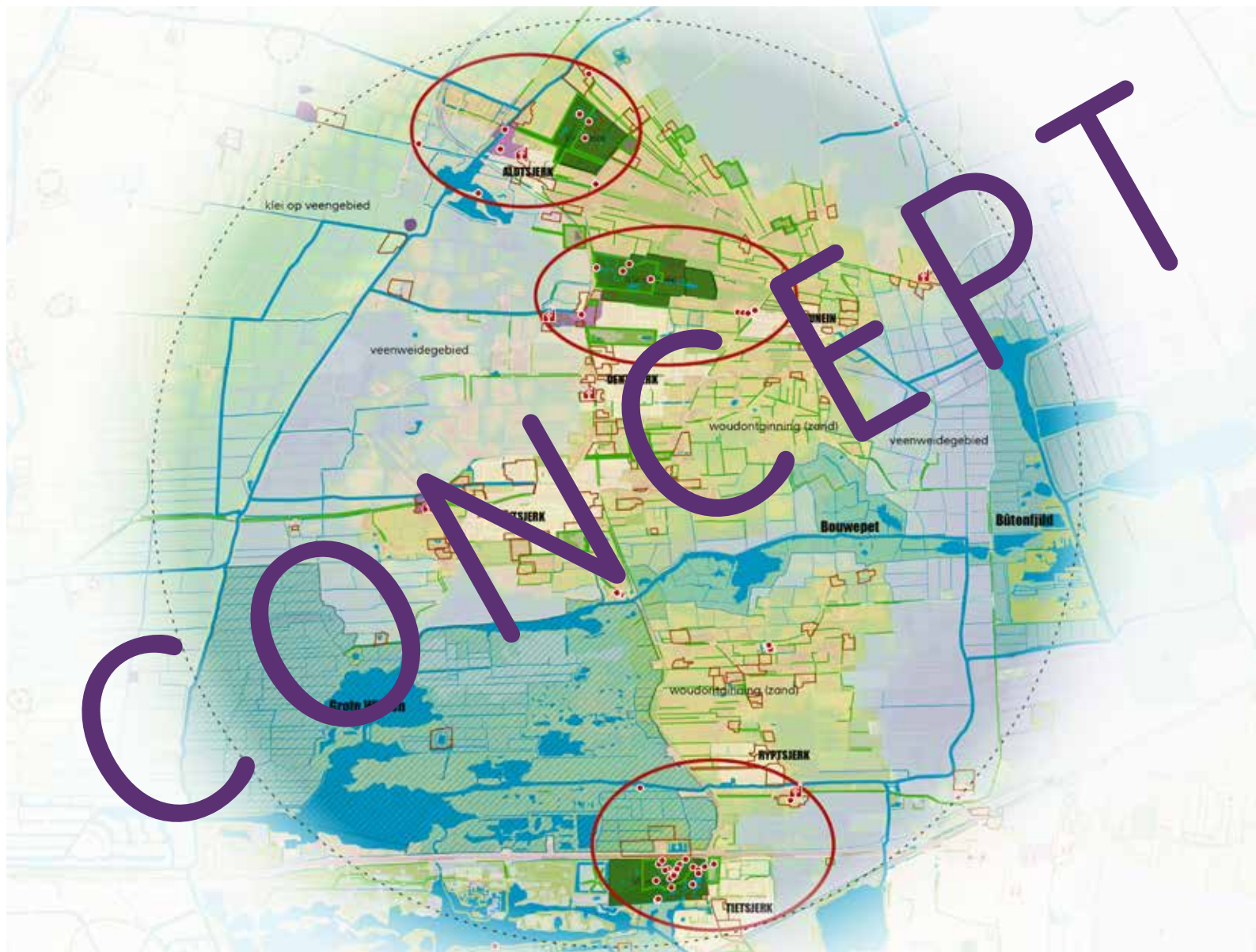

GEBIEDSPERSPECTIEF GROEN PARKLANDSCHAP TRYNWÂLDEN

Concept 22 oktober 2025

CONCEPT GEBIEDSPERSPECTIEF

Groen Parklandschap Trynwâlden

Colofon

Penvoerder	Els van der Laan	Fries Erfgoed Collectief, directeur
Projectpartners	Chris Bakker Bert Hummelen Monique Plantinga Evert Veenstra Vacature	IFG, directeur Staatsbosbeheer, directeur Wetterskip Fryslân, bestuurder Firma Veenstra, eigenaar Gemeente Tytsjerksteradiel, wethouder
Organisaties	Foppe van der Meer Henk Oud Ruud de Jong Rein Wagenaars S. Boersma	Landschapsbeheer Friesland, directeur Natuurinclusieve landbouw Stichting Cultuur& Landschap Trynwâlden, voorzitter Fûgelwacht Trynwâlden, voorzitter Stichting Cultureel Erfgoed Trynwâlden
Uitvoering	Jelle Schotanus Harry Dijkstra	NO.ORDPEIL landschap.erfgoed, dtp/cartografie CGC Advies, GIS-kaarten
Kenmerk	755 04 414	
Datum	22 oktober 2025	

INHOUD

1.0 INLEIDING	5
1.1 Aanleiding	
1.2 Doelstelling	
1.3 Resultaten	
2.0 LANDSCHAPSBIOGRAFIE TRYNWÂLDEN	10
3.0 DE GEBIEDSOPGAVEN	16
3.1 Verbeteren van het water- en bodemsysteem	
3.2 Verkennen van natuurinclusieve landbouw en biodiversiteit	
3.3 Versterken van landschapselementen en agroforestry	
4.0 GEBIEDSPERSPECTIEF	28
4.1 Verbeteren van het water- en bodemsysteem	
4.2 Verkennen van natuurinclusieve landbouw en biodiversiteit	
4.3 Versterken van landschapselementen en agroforestry	
5.0 GEBIEDSPLAN MET UITVOERINGSMAATREGELEN	PM
6.0 SAMENWERKING	PM
7.0 KOSTENRAMING	PM
BIJLAGEN	
Kennissessie 1 - Verbeteren water- en bodemsystemen	34
Kennissessie 2 - Verkennen natuurinclusieve landbouw	36
Kennissessie 3 - Herstellen landschapselementen en agroforestry	38

Fries Erfgoed Collectief

LEGENDA

LANDSCHAP

Landschapstypen

- Klei op veengebied
- Veenweidegebieden
- Woudontginning

CULTUURHISTORIE

- Dijken
- Terpen
- Buitenplaatsen - staten en stinzen
(nog aanwezig en voormalig)
- Boerderijplaatsen
(nog aanwezig en voormalig)

BESCHERMD ERFGOED

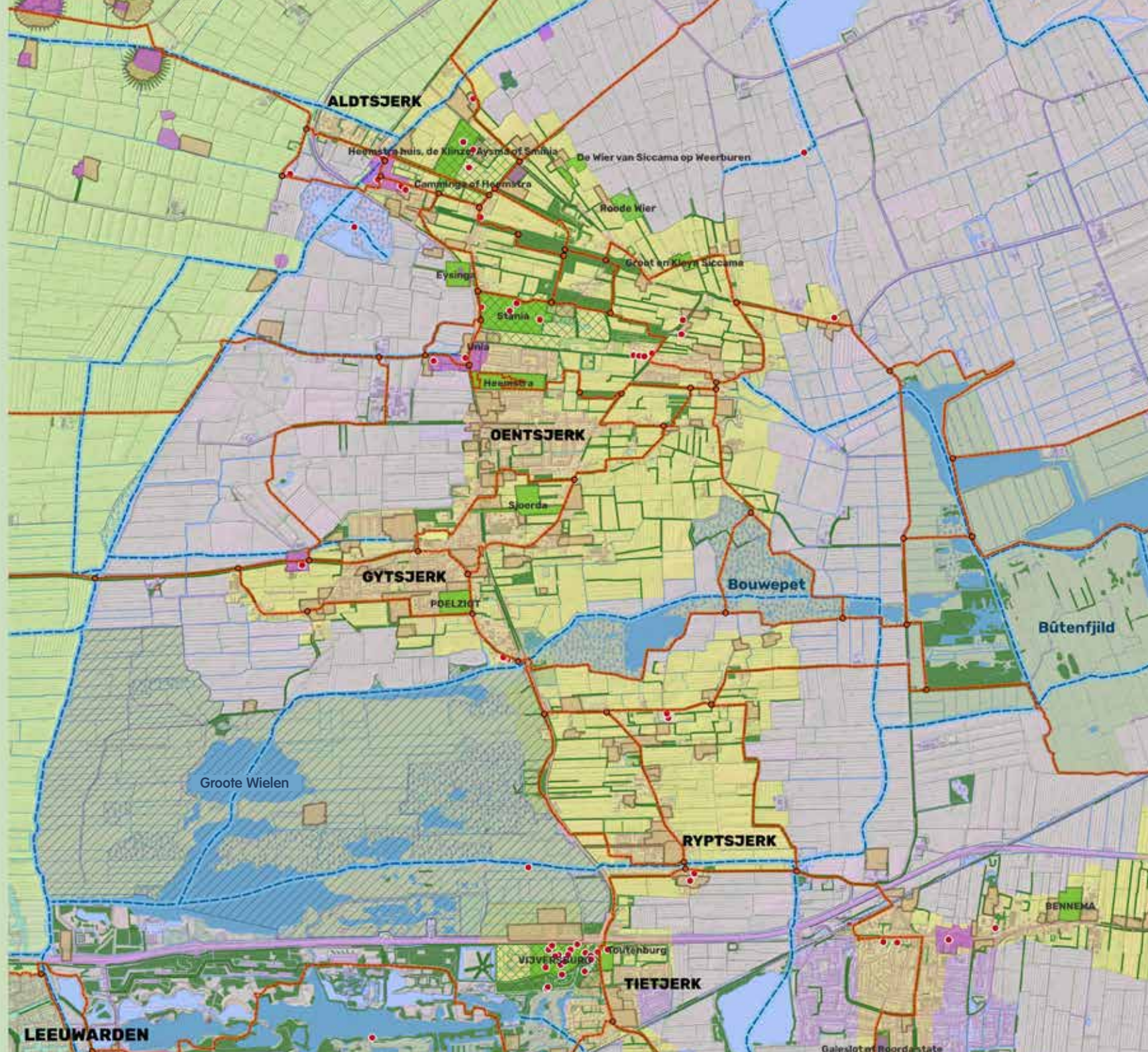
- Rijksmonumenten
- Archeologische Monumenten
- Rijksbeschermde groenaanleggen

NATUUR

- Natura2000
- Natuurnetwerk Nederland (NNN)
- NNN - natte natuur
- NNN - droge natuur
- Groen
- Houtwallen en singels
- Bos

RECREATIE

- Wandelnetwerk
- wandelknooppunt
- Vaarwegennetwerk

1.0 INLEIDING

1.1 AANLEIDING

Onderdeel van De Fryske Wâlden is het Parklandschap Trynwâlden, een zeer waardevol cultuurlandschap met groen erfgoed, waaronder vele landgoederen, oude houtwallen, singels en historische boskernen. Het wordt gekenmerkt door hoogteverschillen tussen hoger gelegen zandgronden met de nog bestaande landgoederen zoals De Klinze, Stania State, Heemstra State en Vijversburg en de lager gelegen veenweidegebieden met natuurgebieden (Natura2000 en NNN-gebieden) zoals Groote Wielen en Bûtefjild.

Gebiedsopgaven

Het Friese gebouwde en groene erfgoed staat sterk onder druk terwijl het een belangrijk onderdeel is van de omgevingskwaliteit van en bijdraagt aan de betekenis voor bewoners, bezoekers en bedrijven. Erfgoed draagt bovendien direct bij aan een aantrekkelijke en gastvrije regio en is de gast van (economische) waarde voor erfgoedlocaties. Vanuit de erfgoedsector is er behoefte aan een toekomstperspectief dat gericht is op het behouden van de maatschappelijke waarde van erfgoed evenals de waarde van erfgoed voor de gastvrijheidssector. Om het Friese cultuur- en natuur erfgoed als fundament voor slimme groei en brede welvaart in te zetten wil het Fries Erfgoed Collectief een gebiedsperspectief ontwikkelen voor het Parklandschap Trynwâlden. Dit gebied is rijk aan cul-

tuur- en natuur erfgoed, en dient als voorbeeldproject voor andere parklandschappen met hoge cultuur- en natuurwaarden.

Van belang zijn met name de wisselende waterstanden, die de vitaliteit van historische boscomplexen bedreigen. Door het ontbreken van een integraal gebiedsperspectief en -plan met een samenwerkingsverband staan de unieke cultuur- en natuurwaarden van dit zeer waardevolle gebied onder druk. De opgaven die centraal staan in de ontwikkeling van het nieuwe gebiedsperspectief zijn:

- Verbetering van water- en bodemkwaliteit
- Versterken van natuur, landschap en biodiversiteit
- Integrale gebiedsgerichte aanpak voor milieu, klimaat, biodiversiteit en water

1.2 DOELSTELLING PROJECT

Het doel van het project is om in onderlinge samenwerking te komen tot een gemeenschappelijk integraal gebiedsperspectief voor het behoud en versterken van de erfgoed- en ecologische waarden en belangen in het Parklandschap Trynwâlden. Met de projectpartners IFG, SBB, Gemeente Tytsjerksteradiel, Wetterskip Fryslân en een landbouwer wordt gezamenlijk het integrale gebiedsperspectief uitgewerkt in een gebiedsplan met een maatregelenpakket voor de komende drie jaar. Daarbij gaat het om een verbeterd

water- en bodemsysteem, het versterken van natuur en biodiversiteit en het herstellen van landschapselementen en het ontwikkelen van agroforestry. Het dient bij te dragen aan natuurinclusieve landbouw, waarbij het verkennen van kavelruil een onderdeel is voor een duurzame exploitatie.

We doen dit in samenspraak met lokale bewoners en ondernemers. Belangrijk kader voor het gebiedsperspectief zijn de doelen die de Provincie Fryslân heeft geformuleerd voor de gebiedsontwikkeling veenweiden, Natura 2000 en Aanvalsplan Grutto.

Breed draagvlak voor alle partijen

Bij het maken van een gebiedsperspectief streven we naar een breed draagvlak door alle partijen goed te betrekken. We willen tot een gezamenlijk resultaat komen. Om te zorgen dat het een transparant proces is voor alle partijen, organiseert het Fries Erfgoed Collectief als een onafhankelijke deskundige begeleider het proces en is penvoerder om samen met alle partijen het gebiedsperspectief op te stellen.

De provincie Fryslân is betrokken bij het gebiedsproces. De concept-contourenschets Fryslân, juni 2025, geeft aan dat voor de veenweiden het verhogen van het waterpeil van belang is evenals een actief grondbeleid van de provincie. Voor het zandgebied wordt aangegeven het water langer vast te houden

Fries
Erfgoed
Collectief

LEGENDA

LANDSCHAP

Landschapstypen

NATUUR

Natuurnetwerk Nederland

■ NNN - natte natuur

■ NNN - droge natuur

▨ Natura2000

WATER

Vaarwegennetwerk

BESCHERMD ERFGOED (RCE)

▭ Stads- en dorpsgezichten

• Rijksmonumenten

■ Rijksbeschermd groenaanleggen

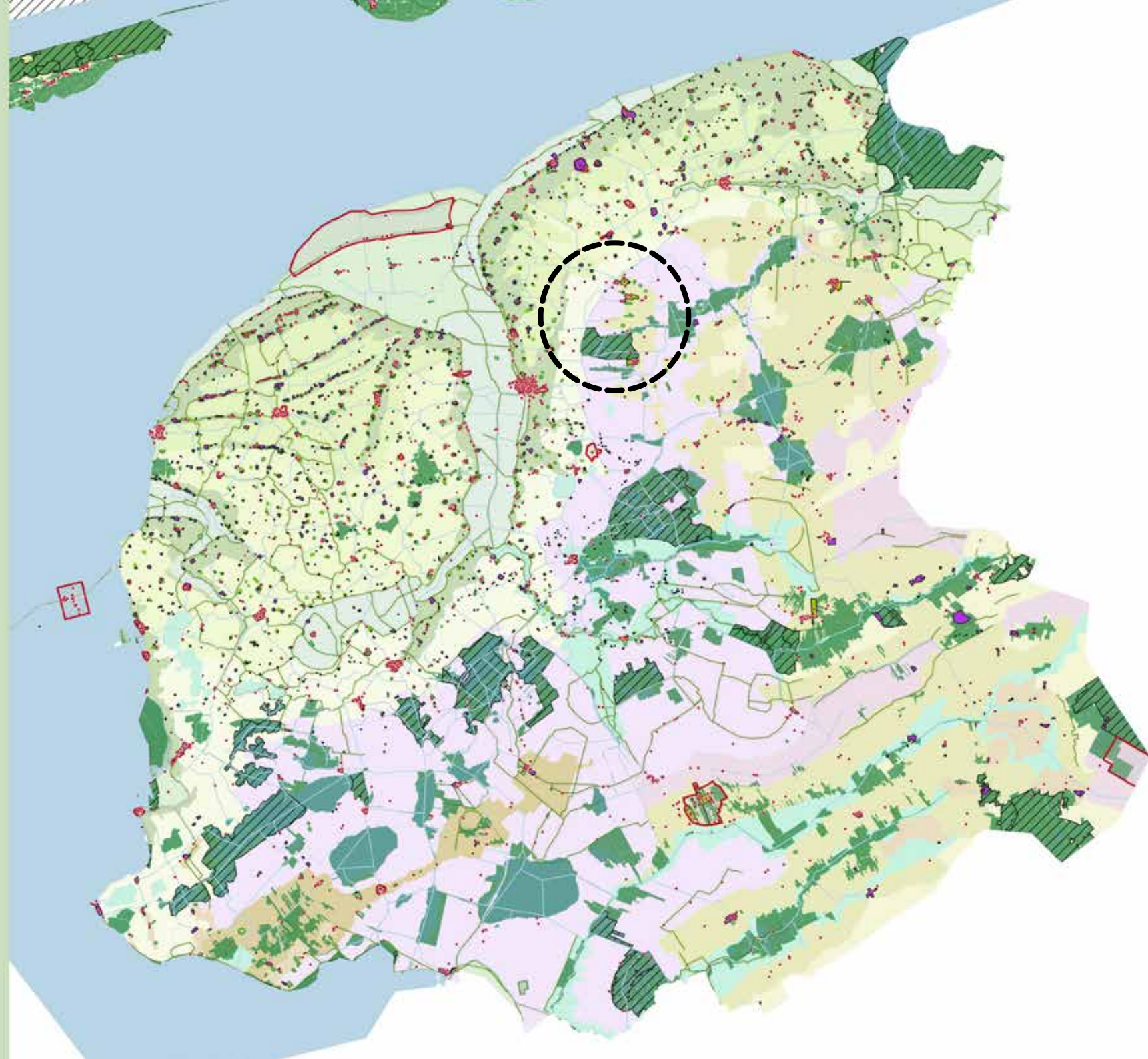
■ Archeologische Monumenten

CULTUURHISTORIE (CHK2)

— Dijken

■ Terpen

■ Slinzen en states - buitenplaatsen

Ecologische
Erfgoedkaart Friesland

CONCEPT 07-05-2024

en groene landschapselementen toe te voegen. Dit landbouwgebied kan nieuwe economische perspectieven ontwikkelen voor de bedrijfsvoering zoals onder andere een vitale bodem en robuust watersysteem en mogelijkheden voor recreatief medegebruik. De gebiedsdoelen van de provincie en de doelen van het Wetterskip Fryslân (Kader Richtlijn Water, KRW) en de gemeente Tytsjerksteradiel vormen hiervoor het uitgangspunt. Het Fries Erfgoed Collectief zal het gebiedsperspectief in het najaar 2025 opstellen. Daarna kan een bestuurlijke besluit worden genomen over de uitvoering.

Samenwerking

De samenwerking voor het gebiedsperspectief en -plan Parklandschap Trynwâlden wordt gedaan aan de hand van een verkenning van 3 relevante thema's, waarbij alle projectpartners en belanghebbende partijen zijn betrokken.

- ▶ Water- en bodemsysteem, in samenwerking met het Wetterskip Fryslân.
- ▶ Natuurinclusieve landbouw een biodiversiteit in samenwerking met de Vereniging Noardlike Fryske Wâlden en boeren/ pachters.
- ▶ Herstel landschapselementen en agroforestry in samenwerking met IFG, SBB en gemeente Tytsjerksteradiel.

1.3 RESULTATEN

1. Samenwerkingsverband met daarbij gevoegd een beschrijving van de organisatiestructuur van het samenwerkingsverband en een beschrijving van de verschillende partijen die betrokken zijn bij het integrale gebiedsplan en een beschrijving van belanghebbenden en de relatie met de belanghebbenden bij het gebiedsplan.
2. Gebiedsopgave met daarin een beschrijving van de afbakening, analyse, en uitdagingen van het gebied.
3. Drie kennissessies met verschillende partijen, waarbij de gebiedsopgave is geformuleerd en een gebiedsperspectief is opgesteld.
4. Integraal gebiedsplan aan de hand van het gebiedsperspectief en de gebiedsopgave met daarin:
 - ▶ Een uitwerking van de beoogde activiteiten die in het gebied worden uitgevoerd.
 - ▶ Aangetoond draagvlak uit het gebied.
 - ▶ Een beschrijving van de wijze waarop monitoring en evaluatie over de voortgang plaatsvindt gedurende het project.
 - ▶ Een beschrijving van de wijze waarop over de resultaten wordt gerapporteerd.
5. Er is een kostenraming gemaakt van het gebiedsplan met de beoogde (mogelijke) maatregelen om uit te voeren in het gebied.

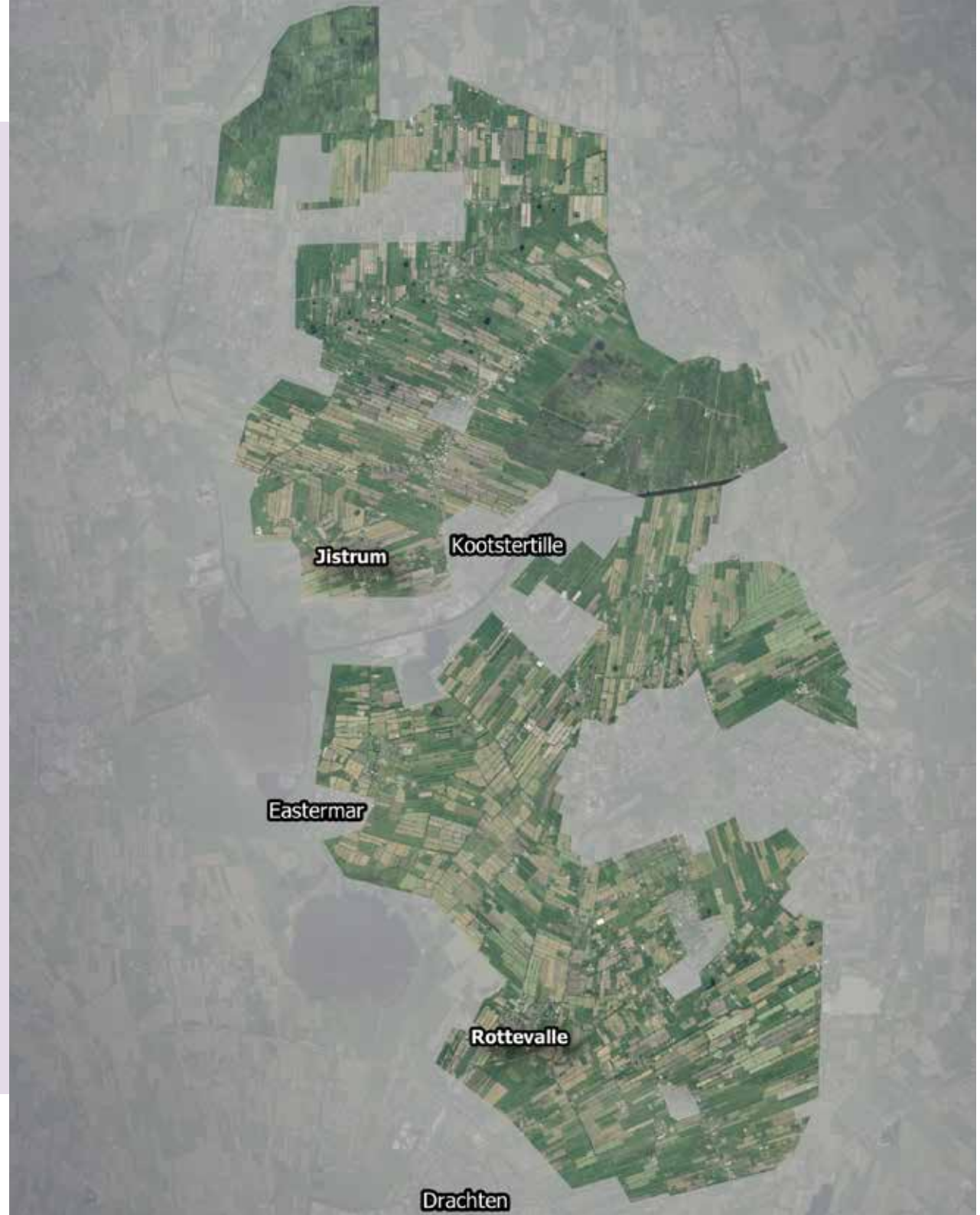
Aan de hand van een drietal kennissessies zijn de urgentie van het gebied benoemd en de probleemstelling en de bereidheid tot samenwerking. Daarbij zijn in een dialoog de tegenstrijdige belangen benoemd, de gebiedsopgaven geagendeerd om het gebiedsperspectief (kansen) in beeld te brengen om deze te vertalen naar maatregelen op korte termijn. Per thema wordt een kaartlaag voor het gebiedsperspectief (Adobe InDesign-bestand) inclusief een toelichting gemaakt door het Fries Erfgoed Collectief. Voor het gebiedsplan met maatregelen voor de korte termijn wordt een GIS-kaart opgesteld door derden, inclusief een kostenraming. Onderdeel van de opdracht is een samenwerkingsverband en -overeenkomst met een beschrijving van de organisatiestructuur van het samenwerkingsverband.

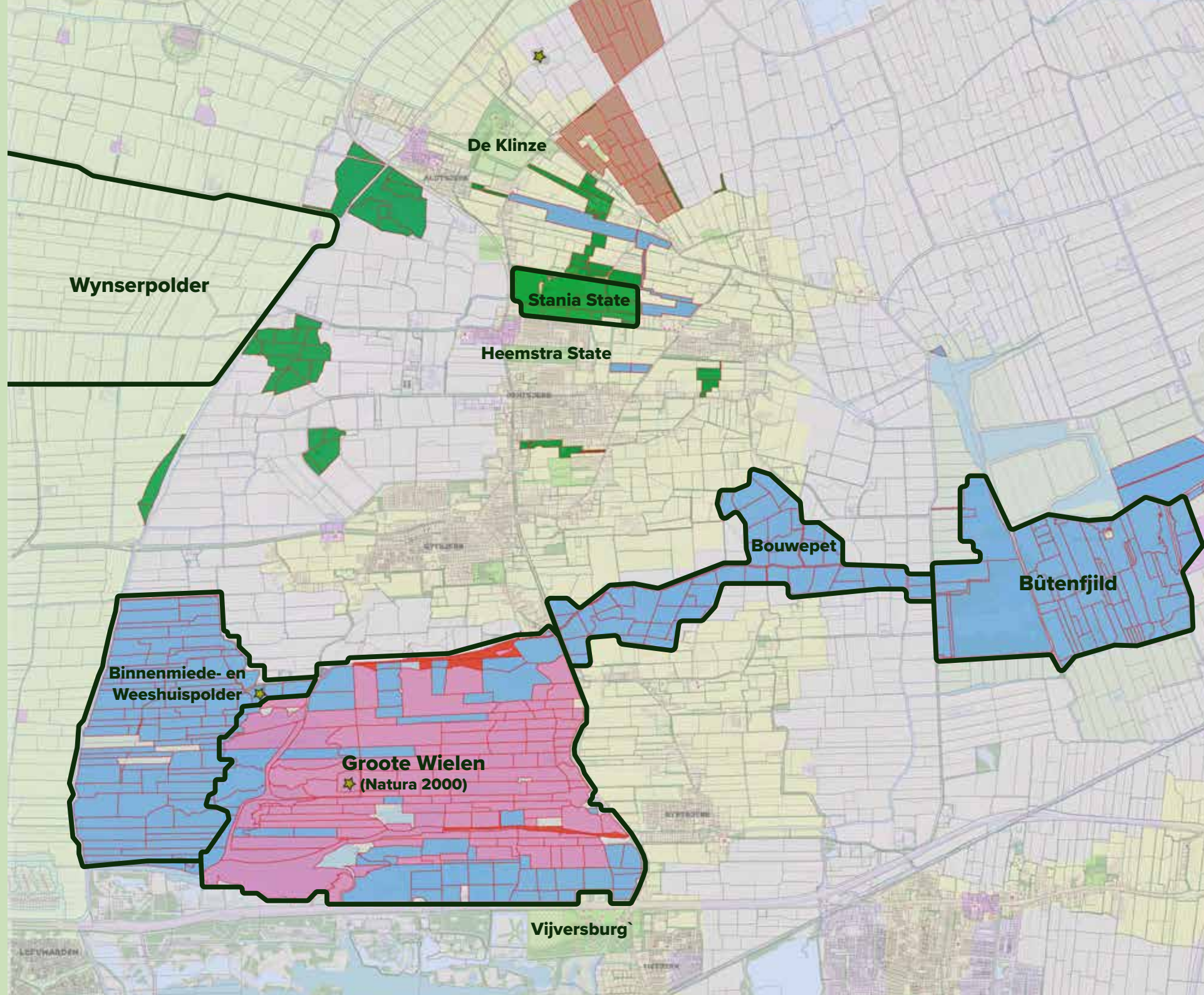
Naast de drie kennissessies wordt er een 'Inspiratievond Trynwâlden' gehouden op 12 november in samenwerking met de Stichting Cultuur & Landschap Trynwâlden voor bewoners, belanghebbenden en belangstellenden. Eind november vindt er een bestuurlijke afstemming plaats en worden de stukken gereed gemaakt voor bestuurlijke besluitvorming. In januari 2026 wordt het gebiedsperspectief uitgewerkt in een gebiedsplan met maatregelen en een kostenraming voor de uitvoering.

DE FRYSCHE WÂLDEN, HET NIEUWSTE ICOON- LANDSCHAP VAN NEDERLAND.

Icoonlandschappen zijn gebieden met een bijzondere landschappelijke schoonheid en gaafheid. Deze unieke stukjes cultuurlandschap laten door hun rijke cultuurhistorie zien hoe de geschiedenis van het Nederlandse landschap levend gehouden kan worden. Bovendien zijn Icoonlandschappen ecologisch waardevol omdat er tal van bijzondere planten- en diersoorten voorkomen. Na uiteenlopende landschappen van Zuid-Limburg tot Texel en van Zeeland tot de Achterhoek, zijn de Friese Wouden het achtste gebied met dit predicaat.

De Vereniging Nederlands Cultuurlandschap laat door de aanwijzing zien dat er in Nederland nog bijzonder gave landschappen bestaan, die meer waardering en bescherming verdienen om voor de toekomst bewaard te blijven. Tevens kan het predicaat beschouwd worden als een blijk van waardering voor de mensen die bij het gebied betrokken zijn.

- STAATSBOSBEHEER
- Eigendom
 - IT FRYSKJE GE
 - Behoer
 - Eigendom
 - In erfpacht genomen
- LANDBOUW
- Veenstra Firma
 - Landbouw (De Klinze)

© 2025 Fries Erfgoed Collectief

Eendenkool

Actuele hoogtekaart 2025 met situatie 1850 (Eekhoff kaart)

2.0 LANDSCHAPSBIOGRAFIE

De Trynwâlden: landschap, geschiedenis

De Trynwâlden is een bijzonder gebied in Friesland, gekenmerkt door een variatie aan bodemtypes en landschappen. In het gebied zijn klei, veen en zandgronden te vinden. De kleigronden liggen voornamelijk in het noorden, de veengronden in het westen en de zandgronden in het midden, waar ook de vijf dorpen van de Trynwâlden (Âldtsjerk, Gytsjerk, Mûnein, Oentsjerk en Ryptsjerk) zijn gesitueerd. Op de zandgronden zijn tevens karakteristieke houtwallen en boomsingels te vinden, oorspronkelijk aangelegd om vee binnen de percelen te houden.

Het ontstaan van het landschap

Het natuurlijke landschap van de Trynwâlden vindt zijn oorsprong in het Pleistoceen (2.580.000 – 11.000 jaar geleden), waarin afwisselende ijs-tijden en warmere periodes het Friese landschap vormden. Tijdens het Saalien (238.000 – 126.000 jaar geleden) lag Friesland volledig onder landijs. Het keileem plateau dat toen werd afgezet, bracht onder andere de zwerfstenen naar het gebied, die tegenwoordig nog aan het oppervlak te zien zijn. Het Weichselien (116.000 – 11.700 jaar geleden) bracht dekzandruggen, waar de eerste nederzettingen ontstonden. Deze zandige ondergrond zorgde voor een bosrijke omgeving met loofbomen zoals eiken, berken en essen.

Aan het begin van het Holoceen, rond 11.000 jaar geleden, werd klei afgezet in het noorden van het gebied door de stijgende zeespiegel, waardoor polders en weides ontstonden. Het veen in het westen van de Trynwâlden ontwikkelde zich tussen 5300 en 2000 v.Chr., tijdens het Atlanticum, uit opeenstapeling van plantenresten in stilstaand water. Boringen in het gebied bevestigen de opbouw van deze verschillende bodemlagen.

Menselijke bewoning en ontginning

Rond 800-1000 n.C. trokken mensen van de terpen naar de zandige gebieden van de Fryske Wâlden, waaronder de Trynwâlden. De uitlopers van de dekzandrug boden een aantrekkelijke woonomgeving en startten met ontginningen van de omringende veengebieden. Oude nederzettingen zoals de Martinuskerk van Gytsjerk (ca. 1100) en de eerste staten en houtwallen herinneren nog aan deze vroege bewoning.

Tussen 1500 en 1900 vond agrarische veenontginning plaats om veengebieden geschikt te maken voor akkerbouw en veeteelt. Hierbij werden sloten gegraven om het water af te voeren, waarna akkers werden aangelegd. Dit proces leidde tot verkaveling en bodemdaling. Later ontstonden petgaten door turfwinning, wat leid-

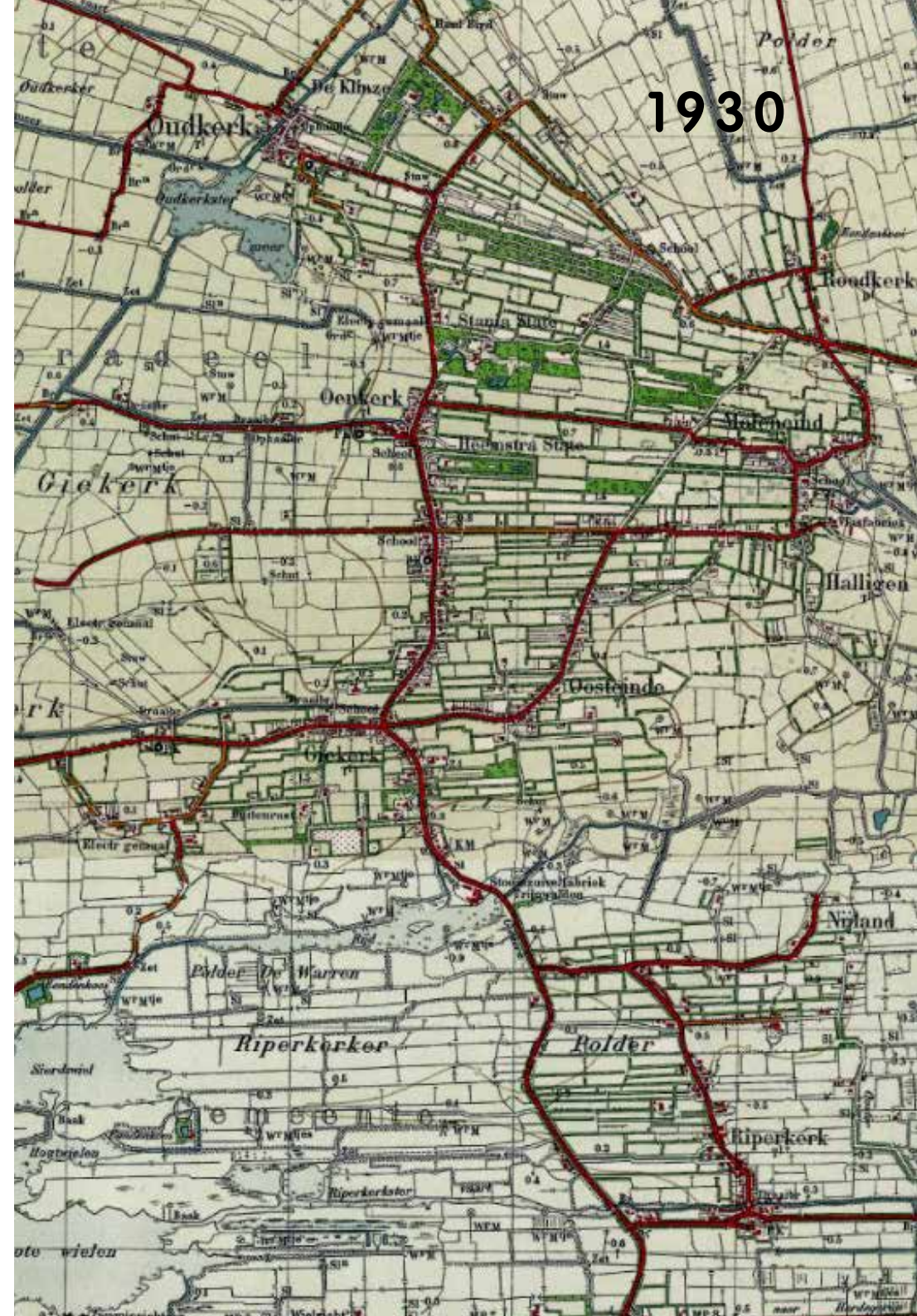
de tot plassen die tegenwoordig natuurgebieden vormen, zoals De Bouwe Pet en het Ottema Wiersmareservaat.

Op de dekzandrug werden houtwallen, houtsingels en heggen aangelegd voor perceelsaf-scheiding en vee. Na de Tweede Wereldoorlog verdwenen veel van deze elementen door grootschalige verkaveling en het gebruik van prikkeldraad. Daarnaast werden in de 16e eeuw eendenkooien aangelegd, waarmee eenden op natuurlijke wijze gevangen konden worden.

Staten en landhuizen

De Trynwâlden kende vele adellijke staten, waaronder De Klinze, Heemstra State en Stanja State. Deze staten liggen allen op de dekzandrug, vanwege de stevige en hogere ondergrond. De tuinen en parken van de staten bevatten stinzenplanten en bomen zoals eiken, berken en essen, die aangepast zijn aan de zandbodem.

Veel staten zijn helaas verloren gegaan, zoals de Sminja State, Sjoerda State en Poelzicht, hoewel sommige plaatsen, zoals De Klinze en Stanja State en Vijversburg nog behouden zijn.

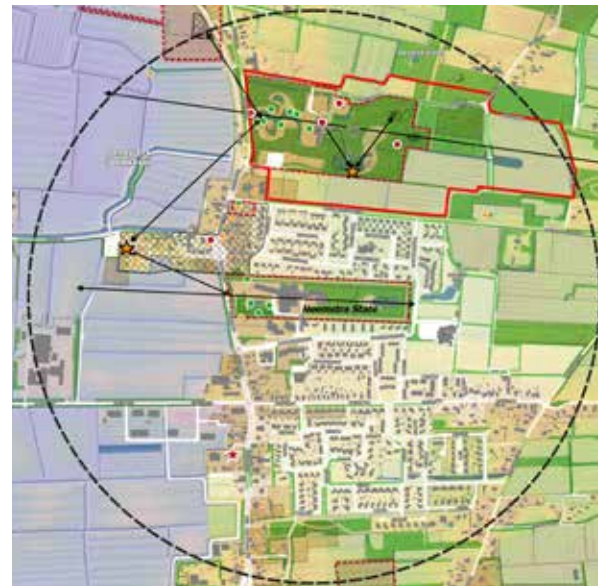

De Klinze

Stania State

Heemstra State

Vijversburg

Ruilverkavelingen en biodiversiteitsprojecten

In de 20e eeuw vond ruilverkaveling plaats in Friesland, met name in zandgebieden zoals de Trynwâlden. Deze ingrepen zorgden voor efficiëntere landbouw, hogere grondwaarden en betere melkopbrengsten, terwijl ook rekening werd gehouden met landschappelijke en ecologische waarden. De Landinrichtingwet van 1985 stelde verdere bescherming en versterking van natuur, cultuurhistorie en infrastructuur veilig.

Om de biodiversiteit te vergroten, worden verschillende projecten uitgevoerd. In 1989 werd de vlinderberm Canterlân aangelegd langs het fietspad tussen Gytsjerk en Miedum, speciaal ingericht om de levenscyclus van vlinders te ondersteunen en bewoners te betrekken bij natuurbeheer. Een ander project is het Blommenpaad, een vijf kilometer lange berm langs het wandelpad tussen Gytsjerk en Oentsjerk. De vegetatie varieert sterk door het verschil in bodemtypen: graslanden domineren de kleigronden, terwijl op de hoger gelegen zandgronden bossen, houtsingels, gras en bebouwing voorkomen.

Unieke flora en fauna

De Trynwâlden herbergt bijzondere planten en dieren, vooral op oude dijken en hagen.

Geologisch monument

Tot slot herinnert het zwerfstenenmonument van Jan Faber aan de geologische geschiedenis van het gebied. De stenen, afkomstig uit het Drents keileemplateau, symboliseren de beweging van landijs en de bijzondere geologische achtergrond van de Trynwâlden.

Dynamisch landschap

Door de eeuwen heen bleef het landschap dynamisch. Terwijl menselijke ingrepen zoals ontwatering en turfwinning het gebied ingrijpend veranderden, lieten de boscomplexen en staten sporen achter van beheersing en bescherming van natuurlijke hulpbronnen. De interactie tussen open veenweiden, dorpskernen, waterstructuren en bospercelen zorgde voor een gevarieerd en herkenbaar landschap dat zowel economische als ecologische waarde heeft. De historische lagen van menselijke bewoning, landbouw en beheer vormen samen de identiteit van Trynwâlden, en laten zien hoe het landschap zich in voortdurende wisselwerking met mens en natuur heeft ontwikkeld.

Waterstaatskaart 1865- ca. 1935

3.0 GEBIEDSOPGAVEN

De geschiedenis en ontwikkeling van Trynwâlden laten zien hoe dynamisch de interactie tussen mens en natuur is geweest en nog steeds is. Door een integrale benadering en duurzame keuzes te hanteren, kan het gebied zich blijven ontwikkelen als een waardevol en veelzijdig landschap.

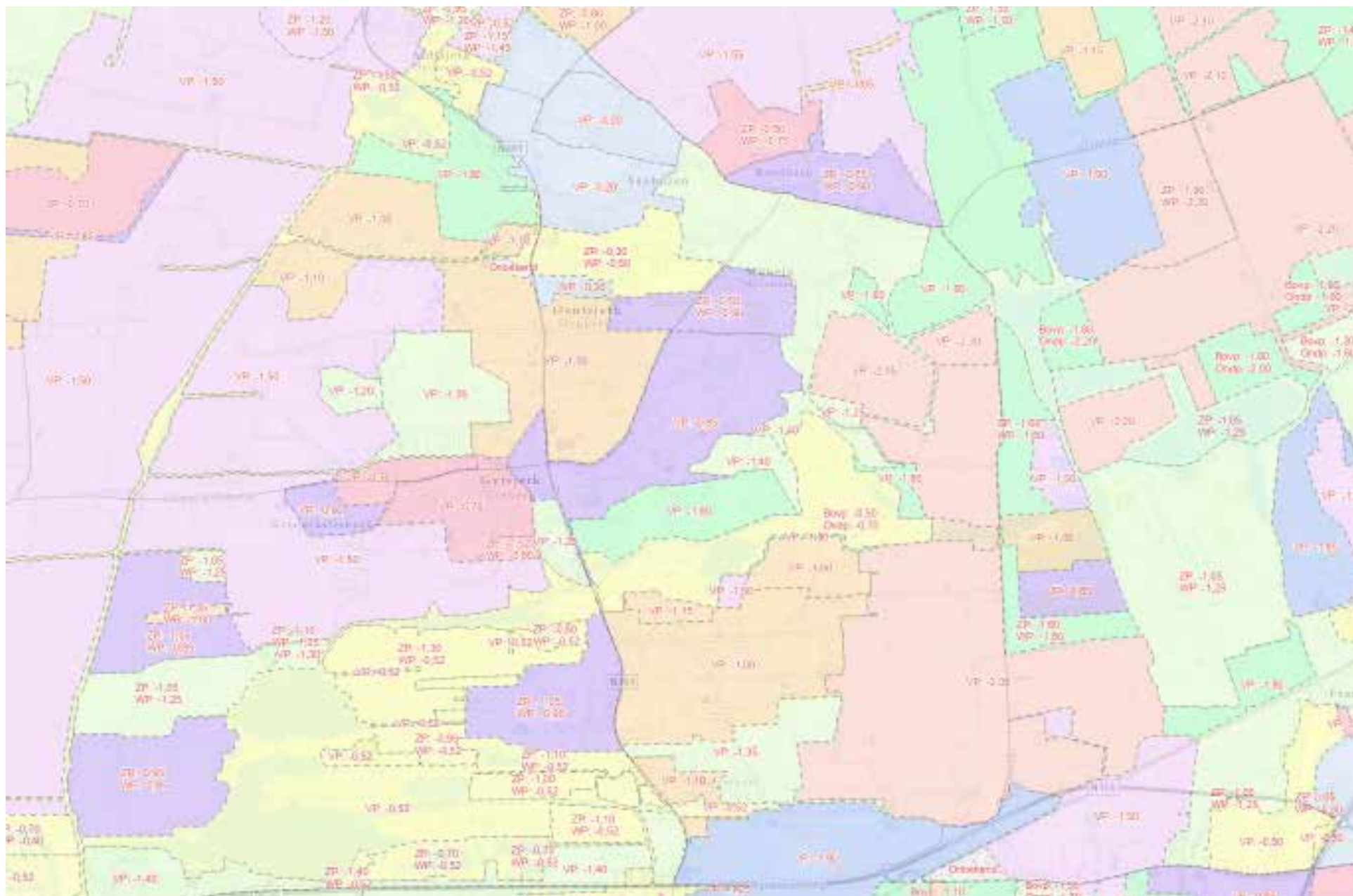
Klimaatverandering zal nu en in de nabije toekomst er voor gaan zorgen dat er steeds langere periodes van zowel droogte- als natte omstandigheden zullen zijn. De zandgronden zijn in het voorjaar nog afhankelijk van hoge grondwaterstanden. 's Zomers zijn deze percelen echter volledig afhankelijk van regenwater. Door winterwater in het voorjaar langer vast te houden in een aanzienlijk gebied, is het mogelijk om voor langere tijd hogere grondwaterstanden te realiseren. Ook piekbuien kunnen door een trapsgewijze afvoer in het gebied worden gebufferd in de sloten, die het grondwaterpeil weer voeden, waardoor de gemalen ook minder vaak water moeten afvoeren. De gebiedsopgaven zijn uitgewerkt met daarin een beschrijving van de analyse en uitdagingen van het gebied als het gaat om het verbeteren van het water- en bodemsysteem, het verkennen van natuurinclusieve landbouw en biodiversiteit en het versterken van de landschapselementen en agroforestry.

3.1 VERBETEREN WATER- EN BODEMSYSTEMEN

In het algemeen geldt dat voor de veenweiden het verhogen van het waterpeil van belang is. Voor het zandgebied wordt aangegeven om water langer vast te houden door onder andere groene landschapselementen toe te voegen. Met name de wisselende waterstanden bedreigen de vitaliteit van de historische bossen en lanen.

Gebiedsopgaven

De Kader Richtlijn Water (KRW) is een Europese richtlijn die als doel heeft om in 2027 de ecologische en chemische toestand van al het Europese oppervlaktewater en grondwater te verbeteren, zodat het schoon en gezond is. Wetterskip Fryslân is verplicht deze doelen te halen voor de Friese wateren, wat wordt gemonitord en vastgelegd in de KRW-waterlichamenkaart en Stroomgebiedbeheerplannen. Dit vereist aanpassingen in de inrichting van het watersysteem, zoals ecologisch onderhoud en het realiseren van "natuurvriendelijke oevers", om de biodiversiteit en klimaatbestendigheid te vergroten. Niet alle opgaven hieruit kunnen worden uitgevoerd. Bij de uitwerking in maatregelen is het van belang dat Wetterskip Fryslân in kaart brengt welke maatregelen kunnen worden opgenomen in het gebiedsplan.

Wetterskip Fryslân, Peilvaken 2025

GEBIEDSOPGAVEN

Watergebiedsplannen

- ▶ Waterconserving, water vasthouden op de zandgronden (Fryslân Klimaatbestendig 2025)
- ▶ Watergebiedsplannen Tusken Ie en Swemmer en Groote Wielen
- ▶ Stania State en Wynserpolder zijn beheerknelpunten natuur.
- ▶ Bij It Bûtenfjild is de natuur te droog en de landbouw te nat.

Onderhoud

- ▶ Onderhoud van de watergangen van eco-laag naar eco-basis of eco-hoog vanwege de ecologische waterkwaliteit. In het gebied is veel zomeronderhoud nodig door te krappe hoofdwatertgangen, dit staat ook in de watergebiedsplannen.
- ▶ Beheer van rivierkreeften en exoten is een belangrijk aandachtspunt.

Verbeteren waterkwaliteit- en kwantiteit

- ▶ Water vasthouden in polders (retentiegebieden, flexibeler peilbeheer).
- ▶ Boezembeheer en discussies over peilstanden (gescheiden boezempeil, dubbele boezems).
- ▶ Variatie in waterbehoeften afhankelijk van seizoenen, landbouw en natuur.
- ▶ Kansen voor lokaal water vasthouden (kleinere ingrepen, vooral maatwerk).
- ▶ Vooral infiltratie binnen Parklandschap Trynwälden,
- ▶ Kwel is beperkt, door middel van onderzoek achterhaald worden hoe deze verdeling er uit ziet.
- ▶ Weidevogelgebieden spelen een belangrijke rol bij keuzes rond retentie en peilverhoging.
- ▶ Ecologische kwaliteit water (voedselrijkdom door bladval en beheer).

Gezonde bodem

- ▶ Grondwaterstand verhogen werkt positief, maar niet overal toepasbaar.
- ▶ Bodemopbouw en variatie in gebieden (veen, zand, klei) vragen om maatwerk.
- ▶ Toekomst van landbouw op lage veengronden wordt kritisch bekeken (mogelijk functiewijzigingen).
- ▶ Natuurinclusieve landbouw en pilots in samenwerking met boeren genoemd.
- ▶ Zorgen om effecten van langdurige onderwaterzetting op bodemleven en natuur.

Water vasthouden en beter verdelen

- ▶ Flexibel peilbeheer (bandbreedte in plaats van vast peil).
- ▶ Gescheiden boezempeilen / dubbele boezemconstructies.
- ▶ Lokale retentiegebieden (neem voorbeeld aan Zuidoost Friesland, Binnenmiede- en Wees huispolder potentieel geschikte gebieden).
- ▶ Gebiedsgerichte maatregelen (verhogen van duikers bijvoorbeeld).
- ▶ Bescherming en versterken weidevogelgebieden bij water- en peilmaatregelen.

Bodem & grondgebruik

- ▶ Bodemkwaliteit verbeteren en maaiveldaanpassing tegengaan.
- ▶ Ondersteuning natuurinclusieve landbouw en pilots in samenwerking met boeren.
- ▶ Heroriëntatie landbouw in laaggelegen veengebieden.
- ▶ Onderzoek nodig naar effecten van onderwaterzetting op bodemleven en omringende vegetatie.
- ▶ Bestrijden exoten (rivierkreeften zijn een bedreiging voor de biodiversiteit in de sloten, verspreiden zich als een olievlek).

3.2 VERKENNEN NATUURINCLUSIEVE LANDBOUW

De kansen en uitdagingen voor de natuurinclusieve landbouw zijn nauw verweven zijn met biodiversiteit, kavelruil, pachtovereenkomsten en waterbeheer. Praktijkervaringen, laten zien dat een doordachte en stapsgewijze aanpak — bijvoorbeeld bij de overstap naar kruidenrijk grasland of deelname aan kavelruilprojecten — zowel ecologische als economische voordelen kan opleveren. Staatsbosbeheer benadrukt daarnaast het belang van samenwerking en langdurige inzet om biodiversiteit effectief te herstellen.

Gebiedsopgaven

Vertrouwen en communicatie tussen boeren, beheerorganisaties, beleidsmakers en andere gebiedspartijen zijn cruciaal. Er is behoefte aan lokaal gedragen concrete oplossingen, pilots en samenwerkingsverbanden waarin kennis en ervaring worden gedeeld. Alleen door deze gezamenlijke aanpak kunnen natuurinclusieve maatregelen worden geïntegreerd, bodemdaling en CO₂-uitstoot worden beperkt, en tegelijkertijd het waterbeheer en de landbouwproductie in balans blijven. De sessie onderstreept daarmee dat de overgang naar een duurzame en vitale landbouw alleen succesvol is als ecologie, economie en samenwerking hand in hand gaan. Tegelijkertijd is het onvermijdelijk dat er op de langere termijn ingrijpendere keuzes gemaakt moeten worden. Deze keuzes zullen

niet altijd eenvoudig zijn, maar zijn noodzakelijk om een toekomstbestendig en veerkrachtig watersysteem te realiseren. Op korte termijn liggen er kansen om met relatief eenvoudige maatregelen, zoals flexibel peilbeheer, lokale retentiegebieden en kleinschalige pilots, snel resultaat te boeken. Deze quick wins zijn niet alleen belangrijk om de eerste effecten zichtbaar te maken, maar ook om vertrouwen en draagvlak te creëren bij boeren, natuurorganisaties en andere betrokkenen. Een tastbaar resultaat motiveert partijen om actief mee te blijven denken en werken.

Tegelijkertijd is het onvermijdelijk dat er op de langere termijn ingrijpendere keuzes gemaakt moeten worden. Deze keuzes zullen niet altijd eenvoudig zijn, maar zijn noodzakelijk om een toekomstbestendig en veerkrachtig watersysteem te realiseren.

Grondeigenaren en pachtovereenkomsten

Pachtovereenkomsten zijn mede bepalend voor de verduurzaming van de landbouw. Afspraken over pachtduur, pacht prijs of grond kan een mogelijkheid zijn om pachters te compenseren voor duurzaamheidsmaatregelen. Daarnaast kan pacht een belangrijke rol spelen in het vergroten van bedrijfsareaal. In dit gebied is zowel sprake van reguliere en geliberaliseerde pacht. Wenselijk voor het versterken van de biodiversiteit zijn meerjarige pachtcontracten, waarbij de pachter in de gelegenheid wordt gesteld om over te gaan naar bijvoorbeeld kruidenrijk grasland.

In dit gebied zijn vele grondeigenaren, naast de boeren ook onder andere a.s.r, Rijksvastgoed, IFG, SBB. De stikstof- klimaat- en biodiversiteitscrisis zijn uitdagingen die op dit moment spelen in de landbouwsector en kan een bijdrage leveren aan de oplossing hiervan. Veel agrarische ondernemers zijn bereid om de stap richting duurzame landbouw met natuur te zetten, maar daar moet vanzelfsprekend wel iets tegenover staan. Er zijn dan ook veel agrariërs op zoek naar nieuwe verdienmodellen die het mogelijk maken om op een toekomstbestendige manier te blijven boeren. Verschillende pachtvormen bieden mogelijkheden om verduurzaming te ondersteunen als het gaat om agroforestry, biodiversiteit, Groene Contour, korte ketens reststromen en verbredingsactiviteiten water.

Ambitiekaart Natuurbeheerplan 2025

GEBIEDSOPGAVEN

Herstellen biodiversiteit en natuur

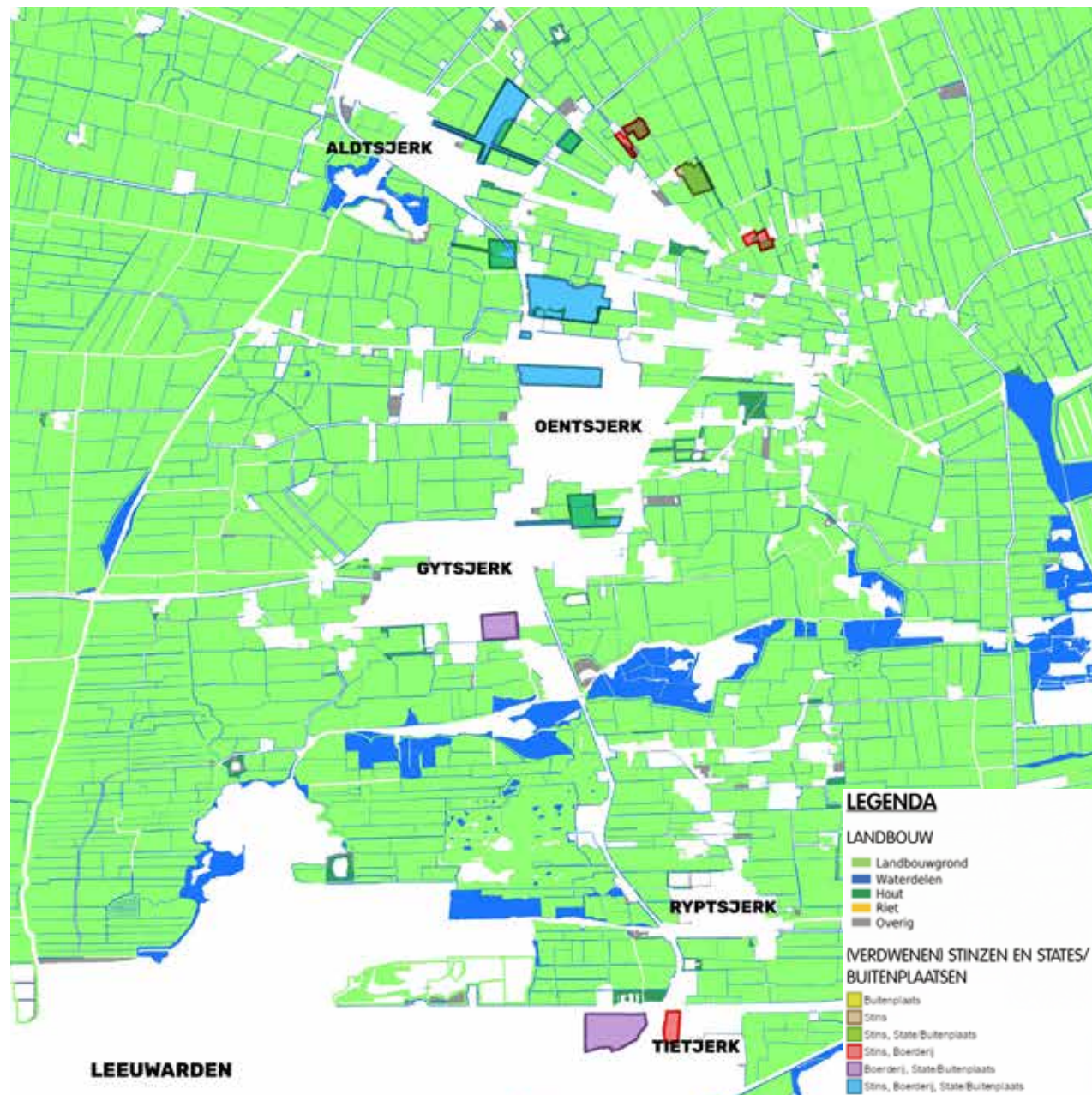
- ▶ Weidevogelgebieden creëren in natte gebieden.
- ▶ Verkennen van ontwikkeling kruidenrijke grasland- en creëren op zandgronden.
- ▶ Inzetten groene braak voor meer biodiversiteit en minder milieubelasting.
- ▶ Diversiteit tussen bouwlanden en akkerlanden benutten.

Kavelruil

- ▶ Kavelruil inzetten tegen versnippering en effectief natuurbeheer.
- ▶ Kavelruil inzetten om huiskavels te vergroten.
- ▶ Kavelruil inzetten om landbouwverkeer in dorpen te beperken.

Activiteiten

- A. Het oprichten van een gebiedscommissie.
- B. Eén op één gesprekken met boeren om vertrouwen op te bouwen en te werken aan een vijfjaren plan (lokale initiatieven/ pilots als bouwsteen)
- C. Duidelijke communicatie en verwachtingsmanagement richting agrariers en bewoners.

Kaart landbouwgrond

Het aanvalsplan Grutto (2020)

Het Aanvalsplan Grutto is een initiatief van verschillende natuur- en landbouworganisaties, waaronder Vogelbescherming Nederland, om het aantal grutto's en andere weidevogels te redden. Het plan focust op de inrichting van grote 'kansgebieden' (minimaal 1000 hectare) in zeven weidevogelprovincies, waar boeren, terreinbeheerders en andere partijen samenwerken aan optimaal beheer. Dit behelst onder andere een hoog waterpeil, bloemrijk grasland, aangepaste maaitijden en bescherming tegen roofdieren, in ruil voor een beter verdienmodel voor de boeren.

Doel: Het keren van de neergang van de gruttopopulatie en het vergroten van de overlevingskansen van grutto's en andere weidevogels.

Methode: Het inrichten en beheren van grote, aaneengesloten 'kansgebieden' met specifieke kenmerken voor weidevogels.

Kenmerken van kansgebieden:

Grootte: Minimaal 1000 hectare open terrein zonder te veel verstoring.

Waterpeil: Een relatief hoog waterpeil om insecten en wormen te stimuleren.

Grasland: Bloemrijk grasland dat laat en aangepast gemaaid wordt.

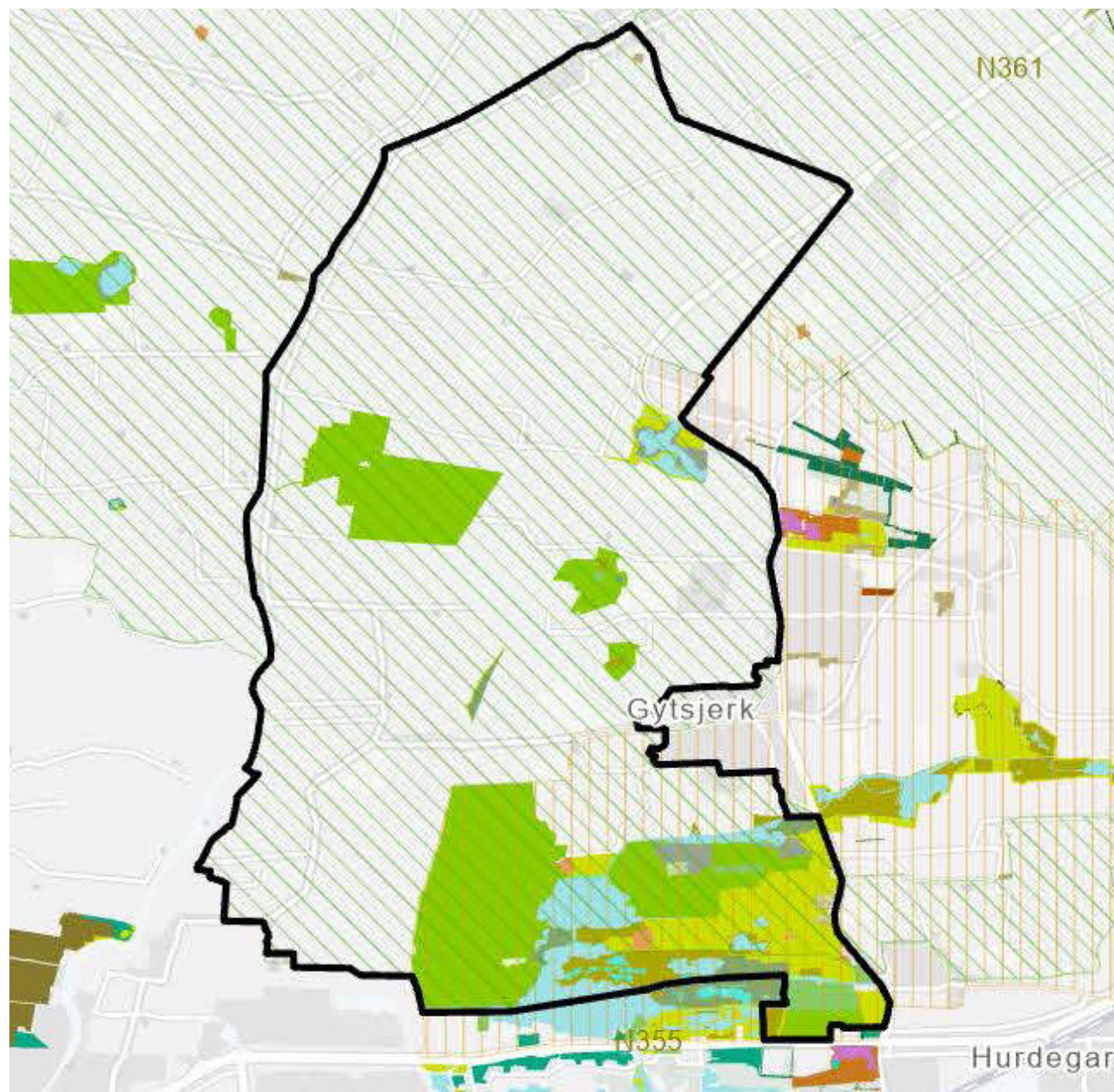
Plas-dras: Aanleg van plas-dras gebieden en kruidenrijk grasland.

Predatoren: Actieve aanpak van predatoren (roofdieren).

Rol van boeren: Boeren krijgen financiële steun, langdurige overeenkomsten voor agrarisch natuurbeheer en een beter verdienmodel via o.a. extra vergoeding voor melk.

Samenwerking: Diverse partijen werken samen, waaronder de overheid, provincies, agrarische collectieven, terreinbeherende organisaties zoals Staatsbosbeheer, en de zuivelketen. Het plan is een initiatief van o.a. Pieter Winsemius, Ferd Crone, It Fryske Gea, de Friese Milieu Federatie en Vogelbescherming Nederland.

Fasering: De uitvoering wordt gefaseerd uitgerold, met de eerste 14 kansgebieden in 2022 en nog eens 13 in 2023. De kansgebieden bevinden zich in zeven "weidevogelprovincies".

Natuur Beheertypen

- N00.01 Nog om te vormen naar natuur
- N00.02 Om te vormen natuur
- N01.01 Zee en wad
- N01.02 Duin- en kwelderlandschap
- N01.04 Zand- en kalklandschap
- N03.01 Beek en Bron
- N04.02 Zoete Plas
- N04.03 Brak water
- N04.04 Afgesloten zoearm
- N05.02 Gemaaid rietland
- N05.03 Veenmoeras
- N05.04 Dynamisch moeras
- N06.01 Veenmosrietland en moerasheide
- N06.02 Trilveen
- N06.03 Hoogveen
- N06.04 Vochtige heide
- N06.05 Zwakgebufferd veen
- N06.06 Zuur ven en hoogveenvelden
- N07.01 Droge heide
- N07.02 Zandverstuiving
- N08.01 Strand en embryonaal duin
- N08.02 Open duin
- N08.03 Vochtige duinvallei
- N08.04 Duinheide
- N09.01 Schor of kwelder
- N10.01 Nat schraalland
- N10.02 Vochtig hooiland
- N11.01 Droog schraalgrasland
- N12.01 Bloemdijk
- N12.02 Kruiden- en faunairiek grasland
- N12.03 Glanshaverhooiland
- N12.04 Zilt- en overstromingsgrasland
- N12.05 Kruiden- of faunairiek akker
- N12.06 Ruigveld
- N13.01 Vochtig weidevogelgrasland
- N13.02 Wintergerantheide
- N14.01 Rivier- en beekbegleitend bos
- N14.02 Hoog- en laagveenbos
- N14.03 Haagbeuken- en essenbos
- N15.01 Duinbos
- N15.02 Dennen-, alken- en beukenbos
- N16.01 Droog bos met productie
- N16.04 Vochtig bos met productie

Landschap

- L01.01 Poel en klein historisch water
- L01.02 Houtwal en houtsingel
- L01.03 Elzensingel
- L01.05 Kruip- of schaaphag
- L01.06 Struwwelheag
- L01.07 Laan
- L01.08 Knotboom
- L01.09 Hoogstamboomgaard
- L01.16 Bossingel
- L02.01 Forttenen
- L02.02 Historisch bouwwerk en erf
- L02.03 Historische tuin

In gesprek met Tjerk Hof

Tjerk Hof vertelt over zijn ervaringen met natuurinclusieve landbouw en kavelruil. Samen met zijn vrouw en zoon runt hij een modern melkveebedrijf in Oldeberkoop. Bij dit melkveebedrijf waar zo'n 170 melkkoepen grazen, draait alles om duurzaamheid en vernieuwing. Tjerk levert melk aan FrieslandCampina, en dankzij de daling van zijn CO₂-uitstoot kan hij rekenen op hogere inkomsten. Zijn bedrijfsvoering is sterk gericht op inzicht en efficiëntie: veel data worden verwerkt in een SAP-programma, waardoor hij precies kan volgen hoe het bedrijf presteert. Op die manier kan hij natuurinclusieve maatregelen niet alleen goed onderbouwen, maar ook optimaal benutten. Volgens Tjerk is het bovendien belangrijk om te telen wat past bij de bodem — iets waar boeren via het Gemeenschappelijk Landbouwbeleid (GLB) ook financieel voordeel uit kunnen halen. Het bedrijf beschikt over ruim 107 hectare grasland, waarvan een groot deel is ingezaaid met kruidenrijke mengsels. Dat levert niet alleen voedsaam voer op voor de koeien, maar versterkt ook de bodem, vermindert de behoefte aan kunstmest en draagt bij aan een robuuster ecosysteem. Bovendien merkt Tjerk dat de koeien gezonder zijn en dat de melkproductie is toegenomen.

De overstap naar kruidenrijk grasland was echter geen spontane beslissing. De familie Hof heeft deze stap vijf jaar lang voorbereid. Eerst werden bodem-

monsters genomen om te bepalen welke mengsels het beste zouden gedijen op hun grond. Pas daarna volgde het inzaaien.

Ook over kavelruil deelt Tjerk zijn ervaringen. Hij benadrukt dat onderling vertrouwen tussen boeren essentieel is en dat niemand er financieel op achteruit mag gaan. Zelf werkte hij mee aan de Pilot Kavelruil Beekdal Linde, een project dat de mogelijkheden van kavelruil in het gebied onderzocht. Aan deze pilot ging een verkenningsfase vooraf, waarin boeren de ruimte kregen om elkaar te leren kennen, samen te werken en vertrouwen op te bouwen. Tjerk wijst erop dat er bij zulke processen altijd onverwachte dingen kunnen gebeuren. Daarom is het volgens hem belangrijk om duidelijke afspraken te maken.

Gebiedscoöperatie Zuidoost Friesland (GCZOF) is een ander initiatief waar Tjerk actief aan mee werkt. Binnen deze coöperatie werken partijen als, natuurorganisatie en agrariërs samen aan een toekomstbestendig landschap. Ondernemerschap, sociale cohesie en biodiversiteit trekken in dit geval samen op.

Samen met andere partijen in Zuidoost Friesland (GCZOF) is de Werkgroep Vitale Landbouw DF Grensstreek opgericht. Binnen deze werkgroep worden portretten gemaakt van boeren die natuurinclusief werken. Het doel daarvan is dat andere boeren zich in deze voorbeelden kunnen herkennen en geïnspireerd raken om zelf een vijfjarenplan op te stellen.

Van grondpachter naar gebiedspartner

Nieuwe samenwerking tussen gemeente Utrecht en boeren (28 maart 2025)

De gemeente Utrecht wil de komende jaren de natuur en biodiversiteit versterken langs de Vecht bij Slot Zuylen én meer ruimte bieden aan recreatie. Dit brengt veranderingen in het gebied en in de samenwerking met pachters.

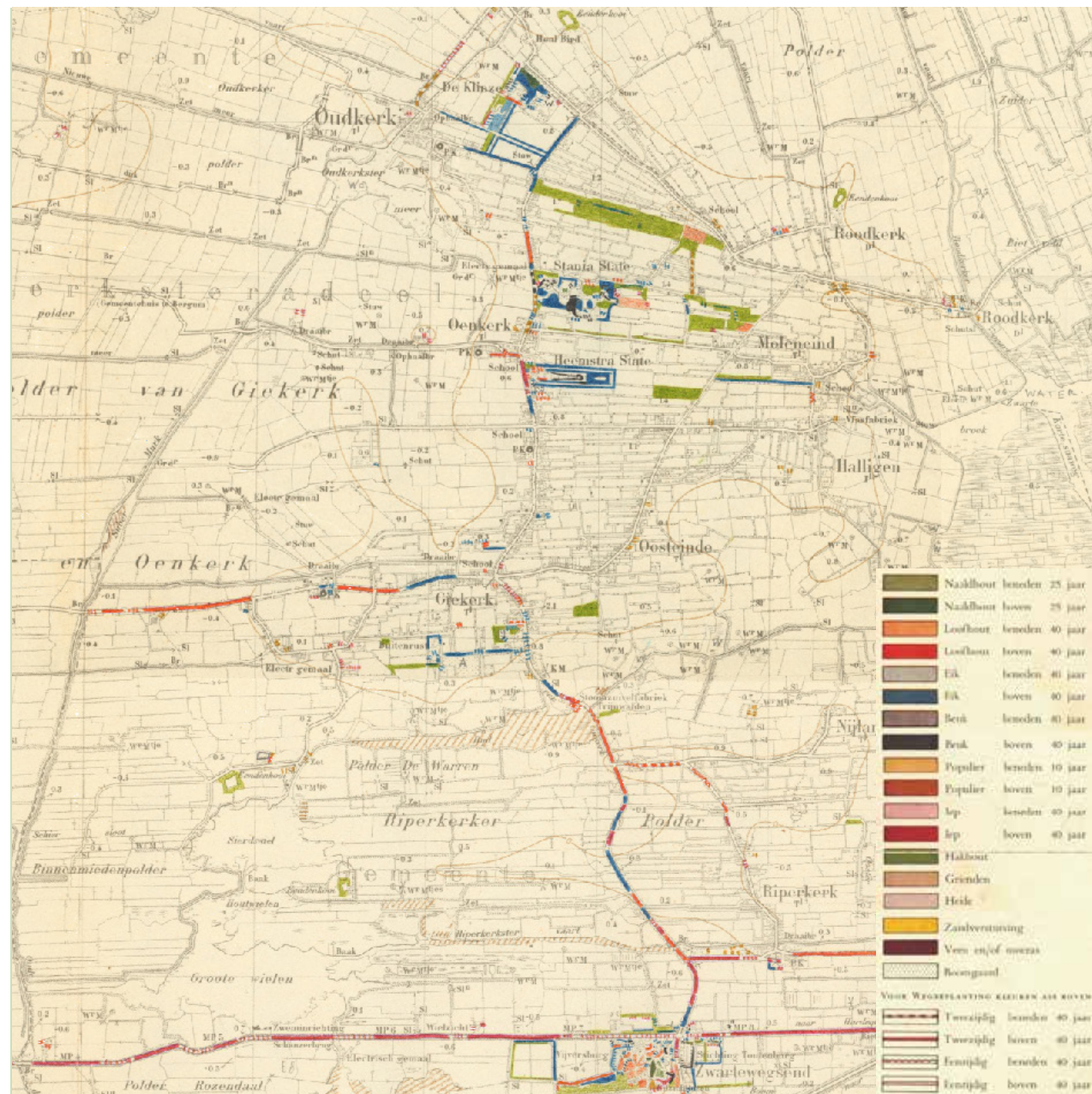
Familie van der Vaart, al vier generaties pachter in Natuurgebied Zuilen, tekende vandaag een nieuwe pachtovereenkomst voor zes jaar (met mogelijkheid tot verlenging) én een beheerovereenkomst. Hiermee worden zij niet alleen pachter, maar ook natuurbeheerder: een stap richting partnerschap met de gemeente. Dit biedt zekerheid voor de familie en draagt bij aan een duurzame toekomst voor het gebied.

3.3 VERSTERKEN LANDSCHAPSELEMENTEN EN AGROFORESTRY

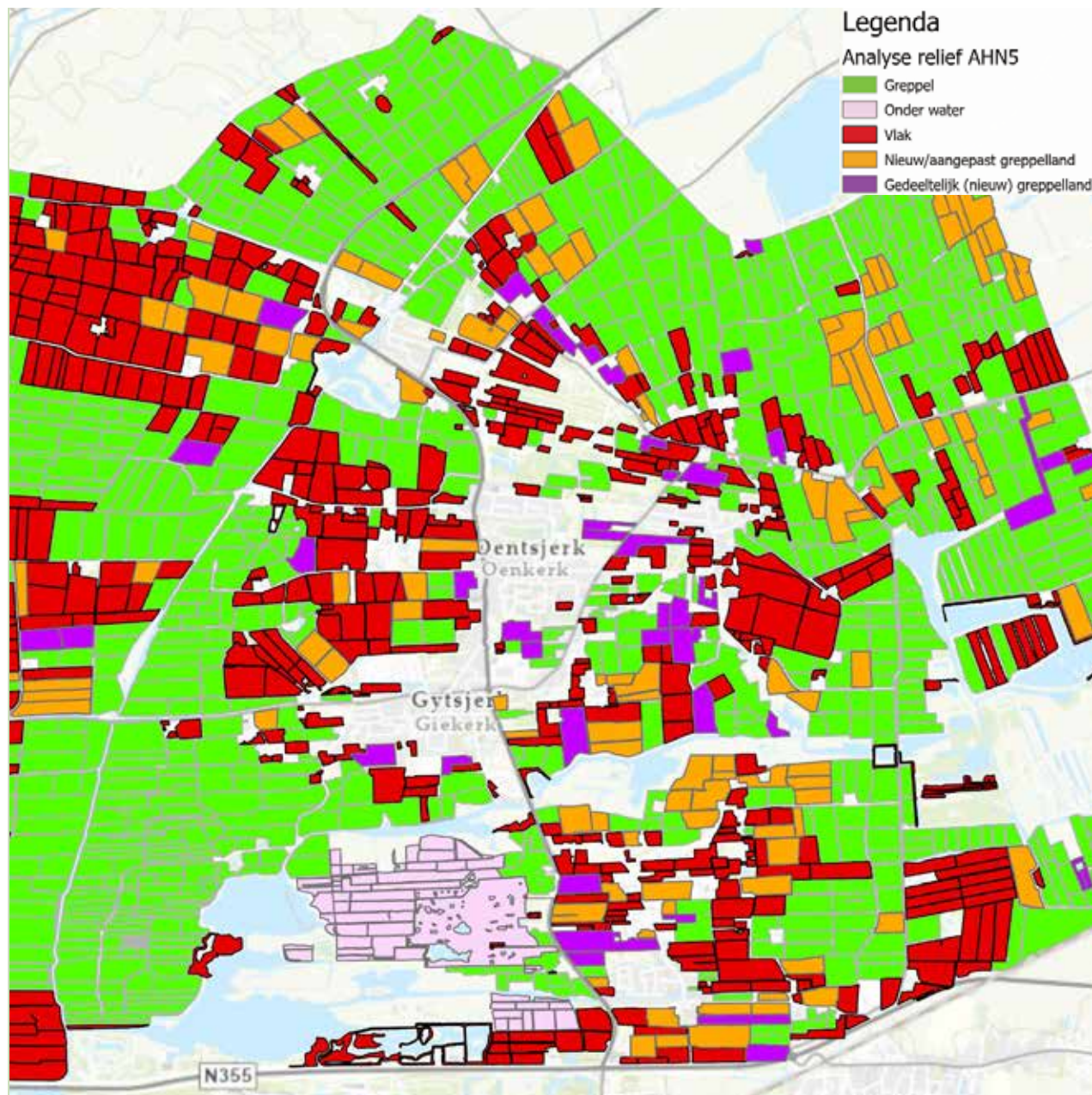
De Trynwälden is een gebied met een rijke historische en ecologische structuur heeft, maar dat deze kwetsbaar is en onderhoud en herstel nodig heeft. Historische elementen zoals singels, greppelland en houtwallen spelen een cruciale rol voor biodiversiteit, waterbeheer en het karakter van het landschap. Monitoring laat zien dat veel van deze elementen verzwakt zijn, wat gericht herstel en beheer noodzakelijk maakt.

Tegelijkertijd biedt het Gemeenschappelijk Landbouwbeleid (GLB) en andere subsidieregelingen kansen voor zowel productieve als niet-productieve maatregelen, waaronder herstel van landschapselementen, integrale gebiedsontwikkeling en agroforestry-initiatieven. Voor succesvolle implementatie is samenwerking tussen overheden, waterschappen, boeren, bewoners en andere betrokkenen essentieel. Gestructureerde processen, heldere communicatie en collectieve plannen, zoals beheerplannen voor buitenplaatsen en landschapselementen, zijn cruciaal om draagvlak en continuïteit te waarborgen.

Om gezamenlijk stappen vooruit te zetten moet er een balans worden gevonden tussen korte termijn maatregelen en lange termijn transitities. Alleen door kennis te bundelen, verantwoordelijkheden te delen en samen te werken, kan worden gewerkt aan een robuust watersysteem en een gezonde bodem. Ook is een gezamenlijke aanpak essentieel om natuurinclusieve maatregelen te integreren, bodemdaling en CO₂-uitstoot te beperken en ervoor te zorgen dat de landbouwproductie in balans blijft. De bossen en groenstructuren zijn in het verleden aangelegd op de hogere zandgronden en bepalen tot op de dag van vandaag het karakteristieke landschap van de Trynwälden. In het midden ligt het lage, waterrijke (blauw) gebied, in het noorden het groene landschap en in het zuiden het parklandschap van Vijversburg.

Kaart boschstatistiek 1883-1942

Kaart herstel greppelland (Landschapsbeheer Friesland, 2025)

Op de kaart van 1942 zijn veel van deze elementen te herkennen aan toponiemen. Zo verwijzen namen naar watermolens, broekbossen en het woord pet, dat duidt op oude veenaftgravingen. Het gebied is rijk aan landschapselementen, zoals akkers, molens, rietkragen, broekbossen, hooilanden, weilanden, eendenkooien, groen erfgoed en geologische monumenten.

In 2012 voerde Landschapsbeheer Friesland een monitoring van landschapselementen uit in de Noorderlijke Fryske Wâlden. Het doel was het inventariseren van alle opgaande landschapselementen in het nationale landschap en het in kaart brengen van hun kwaliteit. Voor het hoger gelegen landschap vormen houtwallen en singels een kernkwaliteit, zowel landschappelijk als ecologisch. Er is gekeken naar de bedekkingsgraad van deze houtwallen en singels. Hieruit bleek dat bijna 70% van alle houtwallen en singels in de Trynwâlden open of verzwakt was, wat wijst op een lage kwaliteit en beperkte biodiversiteit. Om de ecologische waarde te verhogen, moet de bedekkingsgraad in veel gevallen worden vergroot. Daarbij moet rekening worden gehouden met het groeistadium van een singel: eens in de twintig jaar wordt de helft van een singel verwijderd, terwijl enkele grote bomen blijven staan.

GEBIEDSOPGAVEN

Herstellen van landschapselementen

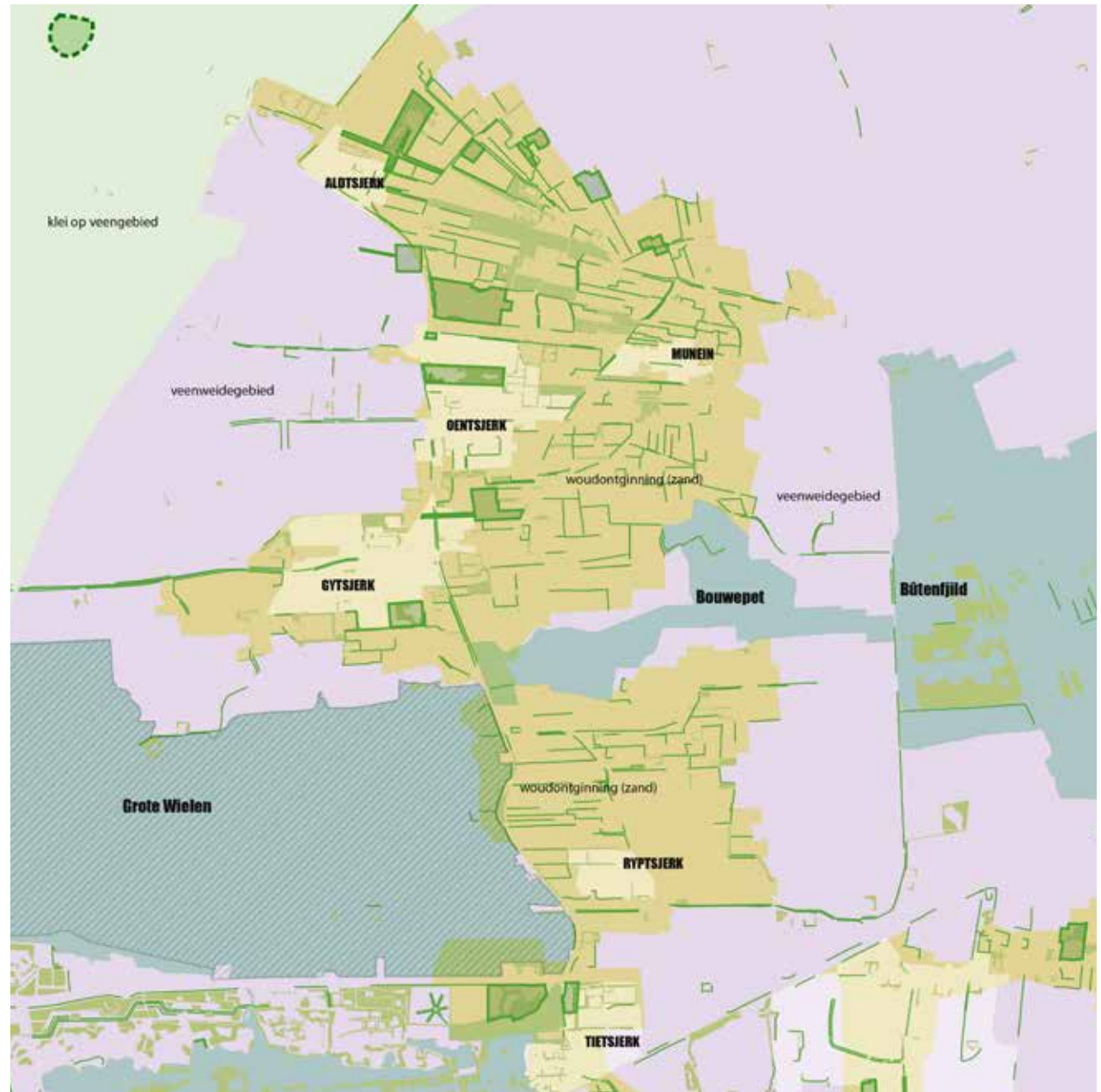
- ▶ Herstel houtwallen, singels, greppelland en boerenerven.
- ▶ Benutten historische structuur van het watersysteem.
- ▶ Achterstallig onderhoud collectief aanpakken.
- ▶ Versterken van verbindingen tussen natuurgebieden.
- ▶ Vervlechten natuur en landbouw (zie programma Urgenda).
- ▶ Oprichten van een plan voor vitale bomen en bossen.

Ontwikkelen agroforestry

- ▶ Innovatieve projecten (agroforestry toepassen op voormalige state terreinen en boerenerven).
- ▶ Opzetten van korte ketens.
- ▶ Focus herstel houtwallen van (vorm.) stateterreinen.

Activiteiten

- A. Het opstellen van een gezamenlijk beheerplan voor landschapselementen en historische gebouwen binnen de Trynwälden.
- B. Het maken van een inventarisatie van knelpunten/maatregelen voor de landschapselementen binnen de Trynwälden.
- C. Kennisdelen over verdienmogelijkheden agroforestry met agrariërs. Is agrarisch collectief mee bezig.

Kaart bomen- en bossenstructuur

4.0 GEBIEDSPERSPECTIEF

Het Gebiedsperspectief Parklandschap Trynwälden zet in op het verbinden van natuurgebieden tot robuustere netwerken, het faciliteren van de boeren om bij te kunnen dragen aan natuurinclusieve landbouw en het versterken van de vitaliteit van oude bossen en bosaanplant. Het is gericht op een gezond en toekomstbestendig watersysteem, een vitale bodem voor boeren die graag natuurinclusief willen ondernemen, en een gezonde leefomgeving voor bewoners en bezoekers. De karakteristieke kernkwaliteiten, de samenhangende structuren van de natuurgebieden en erfgoedensembles (clusters van erfgoedwaarden) vormen de basis voor ontwikkelingen in het gebiedsperspectief.

Het Parklandschap Trynwälden is een dynamisch en zeer waardevol landschap met relatief kleinschalige percelen en een grote differentiatie tussen de hoger gelegen zandgronden en de lager gelegen veenweiden met moerasgebieden. Dit gebiedsperspectief voor de langere termijn tot 2050 geeft de ambitie en de gewenste ontwikkelingen aan. Op basis van de drie doelen, die vanuit de regeling voor het Gemeenschappelijke Landbouw Beleid (GLB) zijn bepaald, zijn deze verder uitgewerkt voor:

- **Verbeteren van het water- en bodemsysteem.**

Op zandgronden gaat het om het watervasthouden, de vermogen van de bodem en uitspoeling. Op veen-

gronden wordt ingezet op het voorkomen van verdere bodemdaling door peilverhoging.

- **Verkennen van kansen voor natuurinclusieve landbouw en biodiversiteit.**

Het is belangrijk dat er perspectief blijft voor boeren in het gebied. Samen met hen gaan we verkennen hoe we hier invulling aan kunnen geven door het gebied anders in te richten en te beheren. Het is belangrijk om de natuurwaarden (N2000 en NNN-gebied) verder te ontwikkelen door kansen te verkennen voor diverse vormen van natuurlijk graslandbeheer en ruimte voor weidevogels.

- **Herstellen van landschapselementen en ontwikkelen van agroforestry.**

Landschapselementen zoals hagen en houtwallen kunnen stikstof uit de lucht opnemen en bijdragen aan stikstofreductie, maar dit effect is beperkt en werkt het best als onderdeel van een bredere aanpak. Naast het verwijderen van stikstof aan de bron, zijn natuurherstelmaatregelen essentieel, zoals het verbeteren van de waterhuishouding, het afgraven van stikstofrijke bodems en het afvoeren van gemaaid materiaal. Het verbinden van natuurgebieden tot robuustere netwerken maakt de natuur ook weerbaarder tegen stikstofproblemen. Het creëren van een robuust en onderling verbonden natuurnetwerk maakt de natuur veerkrachtiger en minder kwetsbaar voor stikstof.

4.1 AMBITIE VOOR HET VERBETEREN VAN HET WATER- EN BODEMSYSTEEM.

Water vasthouden op zandgronden

De Blauwe Omgevingsvisie (BOVI) van het Wetterskip Fryslân stelt om richting 2050 meer water langer vast te houden en minder snel af te voeren. Door het vasthouden van water in vitale bodems met voldoende organische stof kan het water op hoge gronden infiltreren om kwel in lage delen te herstellen. Hierbij wordt ook aangegeven dat deze inspanningen tot veranderingen en overlast zullen zorgen en dat hier acceptatie voor moet zijn. Hogere grondwaterstanden op de zandgronden beïnvloeden ook de laaggelegen veenpolders en het veenweidegebied.

Het tegengaan van verdroging levert ook een sterke bijdrage aan de landschappelijke omgeving en de bijbehorende biodiversiteit. Daarbij draagt het op piekmomenten ook bij aan het verminderen van de hoeveelheid water die door gemalen moet worden verpompt. Hiermee wordt een maatschappelijke dienst uitgevoerd op verschillende vlakken.

Waterretentie en peilbeheer

Door organische stof te verhogen in de bodems kan een eerste stap worden gezet. Een tweede stap is het vasthouden van water op de zandgronden. De huidige bufferstroken die op percelen met watergangen van toepassing zijn dragen al goed bij aan het ver-

minderen van stikstof- en fosfaat uit- en voorkoming van uit- en afspoeling. Het vraagt om een gebieds-gerichte aanpak waarbij een combinatie van maatregelen en niet-productieve investeringen gebundeld moet worden om tot een gebiedsspecifieke invulling te komen. Met externe expertise op het gebied van hydrologie en watersystemen kan zowel inhoudelijk maar ook procesmatig de juiste stappen worden gezet.

Groenblauwe verbindingen

Om het watersysteem op de zandgronden te verbeteren is een viertal oostwest-verbindingen aangegeven als onderdeel van de landgoederen De Klinze, Stanja State en Heemstra State. De vierde verbinding is nog een smalle corridor tussen de bebouwing van Gytserk en Oentsjerk met het voormalige stateterrein Poelzicht.

4.2 AMBITIE VERKENNEN VAN KANSEN VOOR NATUURINCLUSIEVE LANDBOUW EN BIODIVERSITEIT

Natuurinclusieve landbouw is een integrale aanpak waarbij de boer optimaal gebruik kan maken van de natuurlijke omgeving én ook de zorg integreert in de bedrijfsvoering. Het gebied is van oudsher geschikt voor zowel graslanden als akkerbouw. De relatief kleine percelen met houtwallen op de zandgronden vragen om beheer, waarbij zoveel mogelijk gebruik wordt gemaakt van lokale kennis en mogelijkheden.

Gebiedsofferte Noardlike Fryske Wâlden

De doelen voor dit gebiedsperspectief sluiten aan bij de 'Gebiedsofferte Noardlike Fryske Wâlden' van februari 2025. Het is een aanbod van 350 boeren in het noorden van Nederland voor het realiseren van concrete maatregelen op het gebied van klimaat, water en natuur in het landelijk gebied van de provincies Groningen en Fryslân. Met deze gebiedsofferte wordt vanuit de boerenkracht een deel van de oplossing zijn voor de maatschappelijke opgaven op het gebied van biodiversiteit, stikstof, bodem, klimaat en water. Boeren nemen met deze gebiedsofferte zelf initiatief met concrete voorstellen voor groenblauwe diensten tegen een aantrekkelijke en reële vergoeding.

Bodemverbetering en biodiversiteit

Het behoud van blijvend grasland- en oude graslanden en ook het gebruik van groenbemesters om zo organische stof te verhogen in de bodem wordt gezien als een kans. Beweiding kan bij goed beheer bijdragen aan zowel bovengrondse- als ondergrondse biodiversiteit. Het coulisselandschap biedt een leefgebied voor diverse insectenpopulaties. We zien kans hier verbeteringen in te verkrijgen door meer randenbeheer en kruidenrijk beheer toe te passen. Mogelijk ook minder kunstmestgebruik. De bodemvruchtbaarheid moet op peil blijven. Een goede bodemvruchtbaarheid zorgt voor de gewenste botanische samenstelling en houdt de pitrusdruk laag.

Alleen met voldoende grasopbrengst van goede kwaliteit ontstaat er voer voor de koeien waarmee ze hoogwaardig voedsel kunnen produceren. Dit betekent dat bemesting met organische mest mogelijk moet blijven. De toepassingsvorm kan met pilots en maatwerk verder ontwikkeld worden.

Kruidenrijk grasland

Grasland, waarvan een groot deel is ingezaaid met kruidenrijke mengsels levert niet alleen voedsaam voer op voor de koeien, maar versterkt ook de bodem, vermindert de behoefte aan kunstmest en draagt bij aan een robuuster ecosysteem. Bovendien zijn de koeien gezonder en de melkproductie neemt toe. Voor de overstap naar kruidenrijk grasland dienen bodemmonsters genomen te worden om te bepalen welke mengsels het beste zouden gedijen op de betreffende percelen. Het diversifiëren van gewassen kan helpen om de biodiversiteit te verhogen en de weerbaarheid van het ecosysteem te versterken.

Pachtovereenkomsten voor (agrarisch) natuurbeheer

Het gebied kent vele grondeigenaren. Naast de boeren zijn dat onder andere eigenaren als Rijksvastgoedbedrijf, gemeenten Leeuwarden en Tytsjerksteradiel, a.s.r. en kerkvoogdijen. Deze eigenaren hebben ieder pachters met verschillende pachtovereenkomsten. Pachtovereenkomsten voor agrarisch natuurbeheer bevatten specifieke beheervoorwaarden om de

natuur- en landschapswaarden te ontwikkelen en te behouden, zoals beperkt maaien of begrazen en het afvoeren van gemaaid materiaal. Vaak gaat het om een openbare selectieprocedure met objectieve criteria zoals de kwaliteit van het natuurbeheer en duurzame bedrijfsvoering, waarbij de hoogte van een bieding minder doorslaggevend is.

Strategische grondpositie en kavelruil

Om te komen tot het gewenste beheer op waardevolle percelen en het veengebied, de veenpolders en het veenweidegebied is een strategische grondpositie van belang. De provincie geeft in de ontwerp-contourenschets 2025 aan dat in stappen wordt gewerkt naar en diversiteit aan water- en bodemomstandigheden en voert hiervoor een actief grondbeleid uit.

De boeren hebben aangegeven belang te hebben om landschapselementen (onder andere houtwallen en eendenkooi) en natuurgronden in eigendom of pacht te hebben als onderdeel van een natuurinclusieve bedrijfsvoering. Het vraagt zorgvuldigheid en maatwerk om te kijken hoe het beheerregime en contractafspraken met elkaar in overeenstemming kunnen komen om de continuïteit van de agrarische bedrijven te borgen. De mogelijkheden om huis- en veldkavels te vergroten door middel van vrijwillige kavelruil is daarbij kansrijk.

4.3 AMBITIE VERSTERKEN VAN LANDSCHAPSELEMENTEN EN ONTWIKKELEN VAN AGROFORESTRY.

De waardevolle oude (landgoed)bossen, lanen en houtwallen met hoge erfgoedwaarden vragen om historische en landschappelijke kennis om een weloverwogen en goede locatiekeuze te maken voor nieuwe aanplant en het bijbehorende ontwerp voor landschapselementen en de aanleg van boomgaarden en voedselhagen. Op basis van een onderzoek naar de geschiedenis van bebossing in Nederland worden aanbevelingen voor toekomstige bosaanplant gegeven. (zie Historische schets van bossen en bosaanplant in Nederland, Staatsbosbeheer en Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE), 2020). Het ontwikkelen van een langtermijnvisie is van belang om de individuele elementen tot hun recht te laten komen. Daarbij moeten de verschillende elementen, structuren en landgebruik in beeld worden gebracht die op landschapsniveau in samenhang worden beheerd.

Behoud en versterking van het coulisselandschap, beheer van houtwallen en elzensingels

De houtwallen en elzensingels zijn essentieel voor biodiversiteit en cultuurhistorisch erfgoed. Van groot belang is het behouden, herstellen en duurzaam beheren van deze landschapselementen. Het coulisselandschap vormt een netwerk dat flora en fauna ondersteunt. Dit is ook een opgave vanuit het Aanvalsplan Landschap. (<https://www.samenvoerbiodiversiteit.nl/aanvalsplan-landschap>).

Agroforestry, versterken van erfgoedwaarden

Agroforestry is een teeltmethode waarmee bomen en struiken worden gecombineerd met akkerbouw, veeteelt en/of groenteteelt op hetzelfde perceel. Ook landschapselementen dragen bij aan de verschillende waardevolle elementen en structuren. Als voorbeeld kan dit kansrijk zijn om de voormalige statenterreinen weer zichtbaar en beleefbaar te maken door aanplant van boomgaarden en/of voedselhagen.

4.4 EEN PERSPECTIEF VOOR ECOLOGIE ÉN ERFGOED

Het gaat om een perspectief voor de toekomst van erfgoed én ecologie als onderdeel van toekomstbestendige landbouw en het realiseren van een veerkrachtige natuur en herstel van de biodiversiteit.

We werken met samenwerkingspartners aan een integraal gebiedsperspectief (lange termijn) en gebiedsplan met maatregelen (korte termijn) voor het Parklandschap Trynwâlden met de waardevolle erfgoedensembles (gebouwd én groen) in relatie tot de historische cultuurlandschappen én natuurgebieden.

Het gaat daarbij om:

- ▶ Fryslân klimaatbestendig maken, voldoende schoon zoetwater beschikbaar is, en wateroverlast en droogteschade worden beperkt.
- ▶ Het ontwikkelen van een perspectief voor een diverse en toekomstbestendige landbouw en het realiseren van een veerkrachtige natuur en herstel van de biodiversiteit;
- ▶ Herkenbaar én beleefbaar houden en ontwikkelen van de Friese landschappen en hun cultuurhistorie en erfgoed.

Voor het benoemen van de gebiedsperspectief is een oostwest-zonering van landbouw- en natuurgebieden opgesteld waarbij onderscheid wordt gemaakt tussen:

1. De kernzone (Natura2000 en NNN-gebieden) met een overgangszone voor het bevorderen van biodiversiteit buiten het Natuurnetwerk.
2. Een groene ontwikkelzone waarin onder andere de ecologische verbindingzones, de verbindende schakels tussen de verschillende natuurgebieden liggen.

Groenblauwe dooradering

Groenblauwe dooradering is een strategie om landschapselementen zoals houtwallen en waterpartijen te versterken of aan te leggen om zo de biodiversiteit,

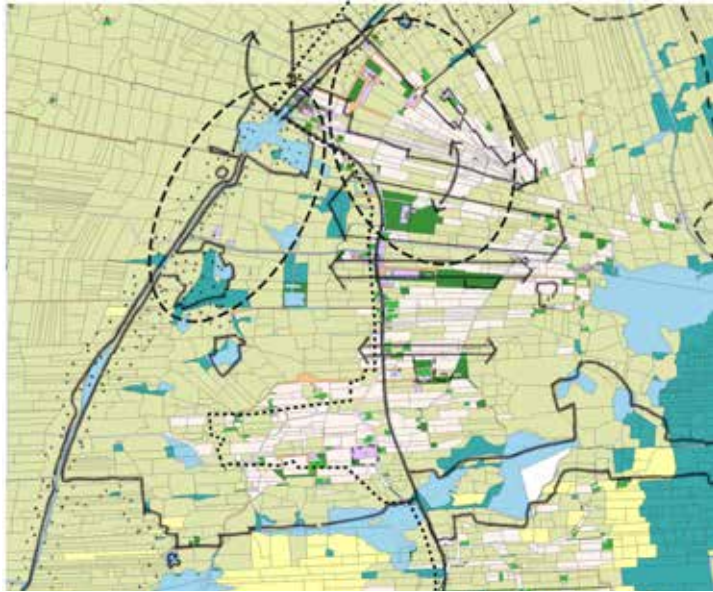
landschappelijke kwaliteit en waterberging te verbeteren. Er zijn momenteel geen specifieke projecten of initiatieven met de naam “groenblauwe dooradering” die publiekelijk bekend zijn in de buurt van Trynwâlden. Het verwijst naar de bredere landschapsdoelstellingen die in dit gebied van toepassing zijn zoals de groenblauwe dooradering van De Moark en de vier groenblauwe oost-west verbindingen tussen het westelijke en oostelijke veenweidegebied. Het doel is om bestaande landschapselementen te verbinden, te versterken of nieuwe aan te leggen. Het creëert een netwerk van groene en blauwe structuren die leefgebieden, fourageergebieden en migratieroutes voor planten en dieren vormen. Dit kan gaan om houtige elementen zoals bomen en struiken en niet-houtige elementen zoals kruidenrijke bermen en natte elementen. Mogelijke toepassingen in de omgeving zijn het aanleggen of herstellen van houtwallen, het versterken van bosjes, het inrichten van kruidenrijke bermen en het verbeteren van watergangen.

Verbeteren ecologische noord-zuid verbinding De Moark

Wetterskip Fryslan wil in bemaalingsgebied De Moark, het gebied tussen Wyns, Aldtsjerk, Gytjerk en Ljouwert, maatregelen uitvoeren voor een duurzame en klimaatbestendige waterhuishouding en een betere waterkwaliteit. Het bemaalingsgebied van De Moark

wordt verbeterd door maatregelen uitvoeren voor een duurzame en klimaatbestendige waterhuishouding en een betere waterkwaliteit. Door het verbreden van hoofdwatertangen en het aanpassen van het beheer en onderhoud worden deze belangrijke hoofdwatertangen onderdeel van het goed functioneren van het watersysteem.

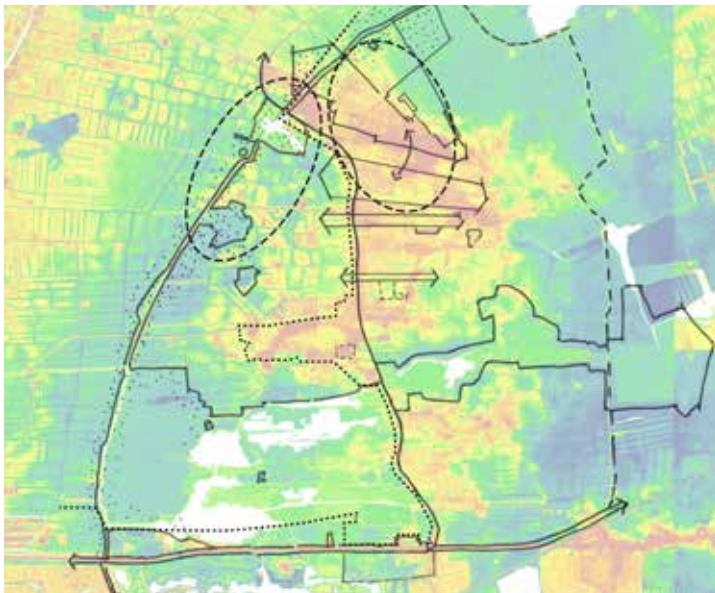
De Moark vormt een ecologische noord-zuid verbinding. Het ontbreekt nog aan een gezamenlijke beheersvisie van het gedeelte van het stroomgebied van De Moark. Het is een robuuste ecologische verbinding dat onderdeel uitmaakt van de Groote Wielen (Natura2000) en het draagt bij aan de doelstellingen van het Aanvalsplan Grutto (2024).

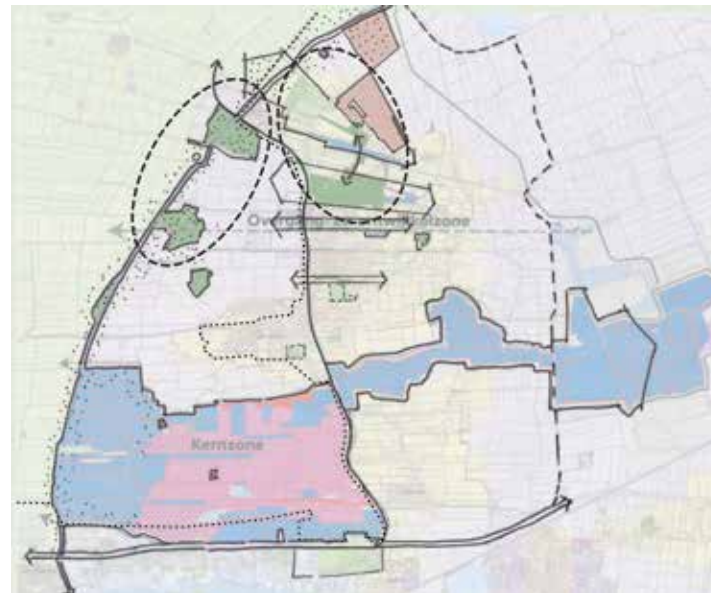
Gebiedsperspectief - 1832 kadastraal minuut plan

Gebiedsperspectief - Eekhoff 1850

Gebiedsperspectief - AHN

Gebiedsperspectief - eigendommen projectpartners

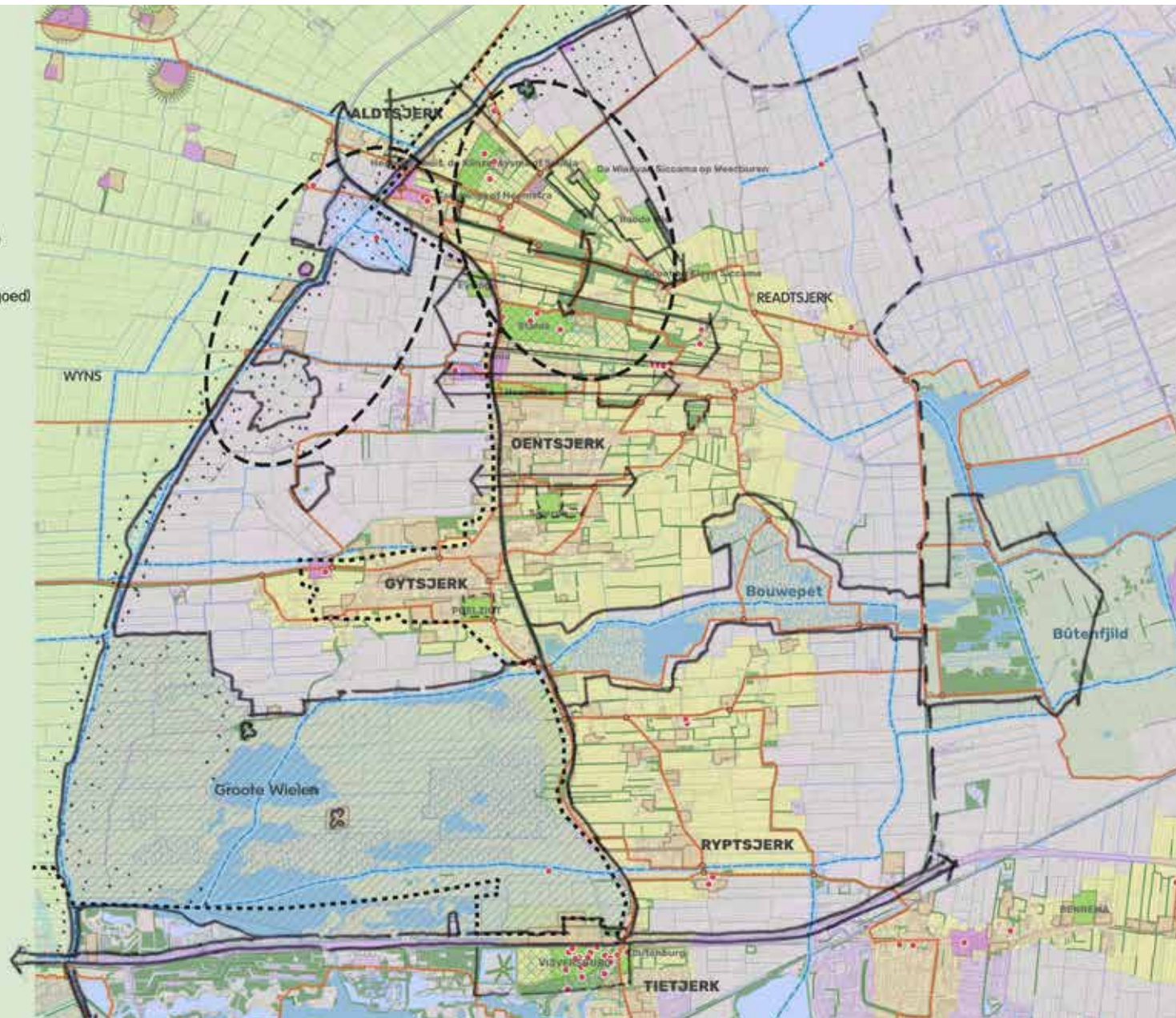
Fries
Erfgoed
Collectief

LEGENDA

- Robuuste waterstructuur (De Moark)
- Groenblauwe verbindingen
(Oude boscomplexen en groen erfgoed)
- Groene verbinding
- Natuurinclusieve landbouw
- Begrenzing gebiedsperspectief
- Natura 2000 (Grote Wielen)
- Aandachtsgebieden
- Grens Aanvalsplan Grutto, 2020

CONCEPT SCHETS

Gebiedsperspectief
Parklandschap
Trynwâlden

BIJLAGEN

Fries
Erfgoed
Collectief

Kennissessie 1 Verbeteren water- en bodemsysteem Groen Parklandschap Trynwälden (GLB Planvorming gebiedsontwikkeling Fryslân)

Datum 25 september 2025
Locatie Wetterskip Fryslân
Kenmerk 755 04 307 250925

Aanwezigen	Henk Sikma	Wetterskip Fryslân
	Jan van der Velde	Wetterskip Fryslân
	Peter Visser	Wetterskip Fryslân
	Irene Vries	Wetterskip Fryslân
	Mark Bosloper	Gemeente Tytsjerksteradiel
	Fokke Jan de Jong	It Fryske Gea
	Willem Molenman	Staatsbosbeheer
	Els van der Laan	Fries Erfgoed Collectief
	Jelle Schotanus	Fries Erfgoed Collectief
	Hannah Postma	Fries Erfgoed Collectief
Afwezig	Yke Visser	Gemeente Tytsjerksteradiel
	Evert Veenstra	Firma Veenstra

1. Inleiding

Tijdens de eerste FEC-kennissessie is met diverse gebiedspartijen gesproken over de huidige uitdagingen en toekomstige kansen in het beheer van water- en bodemsystemen. Het doel van de sessie was om gezamenlijk inzicht te krijgen in de urgentie voor gebiedsopgaven. En om te verkennen welke maatregelen op korte en lange termijn kansrijk zijn.

Het blijkt dat waterhuishouding, bodemdaling, landbouwtransitie en natuurwaarden sterk met elkaar verweven zijn. Door kennis te bundelen en praktijkervaringen te delen, ontstaat een beter beeld van de mogelijkheden én de knelpunten.

2. Toelichting Jan van der Velde

Jan van der Velde opent de sessie met een presentatie over de gebiedsopgave van het Wetterskip in De Alde Feanen. Net als in het parklandschap Trynwälden speelt hier de problematiek van verdroging en bodemdaling, zij het op een kleinere schaal. Deze uitdagingen hebben grote invloed op het gebied en vragen om gerichte maatregelen. Het Wetterskip heeft daarom verschillende ingrepen doorgevoerd. Waterconservering blijkt essentieel in de strijd tegen verdroging, terwijl ook relatief kleine ingrepen, zoals het verhogen van duikers, al een merkbaar positief effect kunnen hebben. Dankzij de presentatie kregen de aanwezigen een helder beeld van de actuele opgaven in Friesland en de manier waarop het Wetterskip hiermee omgaat.

Verslag kennissessie 1 - Verbeteren water- en bodemsystemen

3. Doel kennissessie 1:

- Verbeteren van de waterkwaliteit- en kwantiteit
- Gezonde bodem

Thema's

• Verbeteren Waterkwaliteit- en kwantiteit

- Water vasthouden in polders (retentiegebieden, flexibeler peilbeheer).
- Boezembeheer en discussies over peilstanden (gescheiden boezempeil, dubbele boezems).
- Variatie in waterbehoeften afhankelijk van seizoenen, landbouw en natuur.
- Kansen voor lokaal water vasthouden (kleinere ingrepen, vooral maatwerk).
- Vooral infiltratie binnen Parklandschap Trynwälden, kwel beperkt (moet aan de hand van bodemkaarten achterhaald worden hoe deze verdeling er precies uit ziet).
- Weidevogelgebieden spelen een belangrijke rol bij keuzes rond retentie en peilverhoging.
- Ecologische kwaliteit water (voedselrijkdom door bladval en beheer).

• Gezonde bodem

- Grondwaterstand verhogen werkt positief, maar niet overal toepasbaar.
- Bodemopbouw en variatie in gebieden (veen, zand, klei) vragen om maatwerk.
- Toekomst van landbouw op lage veengronden wordt kritisch bekeken (mogelijk functiewijzigingen).
- Natuurinclusieve landbouw en pilots in samenwerking met boeren genoemd.
- Zorgen om effecten van langdurige onderwaterzetting op bodemleven en natuur.

4. Samenwerking en proces

- Verwachtingsmanagement is cruciaal om draagvlak te behouden bij boeren en gebiedspartijen.
- Er zijn zorgen over de wijze van communicatie bij het stapelen van opgaven (bijv. KRW en nieuwe plannen).
- Gebrek aan duidelijke 'trekkers' en gebiedscommissies; provincie wordt vaak als logische trekker gezien.
- Samenwerking met rioolbeheerders en lokale aanspreekpunten wordt als waardevol ervaren.

5. Gebiedsopgaven

• Water vasthouden en beter verdelen:

- Flexibel peilbeheer (bandbreedte in plaats van vast peil).
- Gescheiden boezempeilen / dubbele boezemconstructies.
- Lokale retentiegebieden (neem voorbeeld aan Zuidoost Friesland, Binnenmiede/Weeshuisvolder potentieel geschikte gebieden).
- Gebiedsgerichte maatregelen (verhogen van duikers bijvoorbeeld).
- Bescherming en versterken weidevogelgebieden bij water- en peilmaatregelen.

• Bodem & grondgebruik:

- Bodemkwaliteit verbeteren en maaiveld daling tegengaan.
- Ondersteuning natuurinclusieve landbouw en pilots in samenwerking met boeren.
- Heroriëntatie landbouw in laaggelegen veengebieden.

- Onderzoek nodig naar effecten van onderwaterzetting op bodemleven en omringende vegetatie.
- Bestrijden exoten (rivierkreeften zijn een bedreiging voor de biodiversiteit in de sloten, verspreiden zich als een olievlek).

6. Maatregelen voor korte en lange termijn

- Korte termijn (tot 2027): uitvoerbare, concrete maatregelen ('laaghangend fruit').
- Lange termijn (2050+): grotere transitie, bijv. functiewijzigingen landbouwgronden, structureel ander waterpeilbeheer.
- Benadrukt: balans vinden tussen quick wins en structurele, lange termijnvisies.
- Inrichten gebiedscommissies/trekkers (rol provincie, waterschap, gemeenten).
- Verbinden van KRW-opgaven met gebiedsgericht werken.
- Duidelijke communicatie en verwachttingsmanagement richting agrariërs en lokale bewoners.

7. Conclusie

Waterkwaliteit en -kwantiteit en een gezonde bodem zijn onlosmakelijk met elkaar verbonden. Deze thema's kunnen alleen in samenhang effectief worden aangepakt. Er is kennis, ervaring en betrokkenheid aanwezig bij de verschillende partijen om de vertaling van ideeën naar concrete, uitvoerbare maatregelen uit te werken. Het benadrukt de noodzaak van een gezamenlijke aanpak. Op korte termijn liggen er kansen om met relatief eenvoudige maatregelen, zoals flexibel peilbeheer, lokale retentiegebieden en kleinschalige pilots, snel resultaat te boeken. Deze quick wins zijn niet alleen belangrijk om de eerste effecten zichtbaar te maken, maar ook om vertrouwen en draagvlak te creëren bij boeren, natuurorganisaties en andere betrokkenen. Een tastbaar resultaat motiveert partijen om actief mee te blijven denken en werken. Tegelijkertijd is het onvermijdelijk dat er op de langere termijn ingrijpendere keuzes gemaakt moeten worden. Bodemdaling, landbouwtransitie en natuurbehoud vragen om structurele veranderingen in landgebruik, waterbeheer en samenwerking. Deze keuzes zullen niet altijd eenvoudig zijn, maar zijn noodzakelijk om een toekomstbestendig en veerkrachtig watersysteem te realiseren.

Een belangrijke voorwaarde voor succes is een helder en transparant proces. Goede communicatie, verwachttingsmanagement en duidelijke rolverdeling (bijvoorbeeld via gebiedscommissies en trekkers) zijn cruciaal om draagvlak te behouden. Daarbij is het van belang dat niet alleen overheden en waterschappen, maar juist ook boeren en bewoners structureel betrokken worden. Hun kennis van de praktijk en hun bereidheid tot samenwerking bepalen in hoge mate of de voorgestelde maatregelen kans van slagen hebben.

Samenvattend is er een solide basis nodig om gezamenlijk stappen vooruit te zetten, mits er balans wordt gevonden tussen korte termijn maatregelen en lange termijn transitie. Alleen door kennis te bundelen, verantwoordelijkheden te delen en samen te werken, kan worden gewerkt aan een robuust watersysteem en een gezonde bodem.

8. Vervolgafspraken

- Het Wetterskip levert de volgende kaarten aan (van het gebied):
 - Kaart drooglegging
 - Leggerkaart
 - Gebieden Kader Richtlijn Water met maatregelen
- Het Wetterskip laat weten wie de vaste contact persoon is.
- Het Wetterskip gaat toetsen welke KRW-opgaven nog actueel zijn.
- Het FEC maakt het gebiedsperspectief voor het watersysteem
 - De begrenzing wordt aangepast
 - Er worden verbindingzones toegevoegd (van oost naar west)
- Het is gewenst dat de provincie nauwer betrokken wordt bij de projectopgave.

9. Planning

- **6 oktober:** Kennissessie 2, Natuurinclusieve landbouw, biodiversiteit en natuur
- **16 oktober:** Kennissessie 3, Herstel landschapselementen, groen erfgoed en agroforestry
- **23 oktober:** Concept gebiedsperspectief per mail
- **6 november:** Ambtelijke reactie gebiedsperspectief
- **12 november:** Inspiratieavond draagvlak
- **20 november:** Bestuurlijke afstemming
- **medio december** Bestuurlijk besluit

Verslag kennissessie 2 - Verkennen natuurinclusieve landbouw

Fries
Erfgoed
Collectief

Concept

Kennissessie 2 Verkennen natuurinclusieve landbouw
Groen Parklandschap Trynwâlden (GLB Planvorming gebiedsontwikkeling Fryslân)

Datum 6 oktober 2025
Locatie Café Moarkswâl, Aldtsjerk
Kenmerk 755 04 308 251007

Aanwezigen	Tjerk Hof	Agrariër
	Mark Bosloper	Gemeente Tytsjerksteradiel
	Anne Pieter Nicolai	Gemeente Tytsjerksteradiel
	Marten Sikkema	It Fryske Gea
	Evert Veenstra	Firma Veenstra
	Jeffrey Huizinga	Staatsbosbeheer
	Greetje Mast	Landschapsbeheer Friesland
	Uitzen de Vries	Agrariër
	Betsy Steenbeek	VOF It Deel
	Almar Wimer Siebenga	Agrariër
	Henk Oud	Natuurinclusieve landbouw
	Ali Jetske Hoogland	Natuurinclusieve landbouw
	Ruud de Jong	Stichting Cultuur Landschap Trynwâlden
	Thomas de Vries	Agro Seldsum
	Bar van der Steege	Maatschap Van der Steege
	Reinier van der Steege	Maatschap Van der Steege
	Dhr. Faber	Agrariër
	Els van der Laan	Fries Erfgoed Collectief
	Jelle Schotanus	Fries Erfgoed Collectief
	Hannah Postma	Fries Erfgoed Collectief
Afwezig	Bert van der Kooi	Agrariër
	Wypkje van Dam	Agrariër
	Reg van den Berg	Het Boerenlandgoed
	Froukje Grijpstra	Wetterskip Fryslân

1. Inleiding

Tijdens de kennissessie Verkennen natuurinclusieve landbouw is met diverse gebiedspartijen gesproken over de huidige uitdagingen en toekomstige kansen voor natuurinclusieve landbouw in de Trynwâlden. Het doel van de sessie is om het herstel van biodiversiteit, natuur en kavelruil te verkennen. En om te verkennen welke maatregelen op korte en lange termijn kansrijk zijn.

2. Opening Els van der Laan

Els van der Laan opent de sessie en heet iedereen welkom. Vervolgens wordt er een kort voorstelrondje gedaan, waarna Els het thema van de sessie introduceert en een terugkoppeling maakt met de kennissessie Verbeteren water- en bodemsysteem van 25 september.

Uit deze sessie bleek dat waterkwaliteit en -kwantiteit en een gezonde bodem zijn onlosmakelijk met elkaar verbonden. Deze thema's kunnen alleen in samenhang effectief worden aangepakt. Er is kennis, ervaring en betrokkenheid aanwezig bij de verschillende partijen om de vertaling van ideeën naar concrete, uitvoerbare maatregelen uit te werken. Het benadrukt de noodzaak van een gezamenlijke aanpak.

Op korte termijn liggen er kansen om met relatief eenvoudige maatregelen, zoals flexibel peilbeheer, lokale retentiegebieden en kleinschalige pilots, snel resultaat te boeken. Deze quick wins zijn niet alleen belangrijk om de eerste effecten zichtbaar te maken, maar ook om vertrouwen en draagvlak te creëren bij boeren, natuurorganisaties en andere betrokkenen. Een tastbaar resultaat motiveert partijen om actief mee te blijven denken en werken.

Tegelijkertijd is het onvermijdelijk dat er op de langere termijn ingrijpendere keuzes gemaakt moeten worden. Deze keuzes zullen niet altijd eenvoudig zijn, maar zijn noodzakelijk om een toekomstbestendig en veerkrachtig watersysteem te realiseren.

Tijdens deze sessie werd ook duidelijk dat een helder en transparant proces is en belangrijke voorwaarde is voor succes. Goede communicatie, verwachtingsmanagement en duidelijke rolverdeling (bijvoorbeeld via gebiedscommissies en trekkers) zijn cruciaal om draagvlak te behouden. Daarbij is het van belang dat niet alleen overheden en waterschappen, maar juist ook boeren en bewoners structureel betrokken worden. Hun kennis van de praktijk en hun bereidheid tot samenwerking bepalen in hoge mate of de voorgestelde maatregelen kans van slagen hebben.

Samenvattend is er een solide basis nodig om gezamenlijk stappen vooruit te zetten, mits er balans wordt gevonden tussen korte termijn maatregelen en lange termijn transitities. Alleen door kennis te bundelen, verantwoordelijkheden te delen en samen te werken, kan worden gewerkt aan een robuust watersysteem en een gezonde bodem. De opgehaalde informatie uit de kennissessie van 25 september vormt de basis voor de kennissessie Verkennen natuurinclusieve landbouw.

3. Presentaties

Tjerk Hof – Agrariër

Tjerk Hof vertelt over zijn ervaringen met natuurinclusieve landbouw en kavelruil. Samen met zijn vrouw en zoon runt hij een modern melkveebedrijf in Oldeberkoop. Bij dit melkveebedrijf waar zo'n 170 melkkoeien grazen, draait alles om duurzaamheid en vernieuwing.

Tjerk levert melk aan FrieslandCampina, en dankzij de daling van zijn CO₂-uitstoot kan hij rekenen op hogere inkomsten. Zijn bedrijfsvoering is sterk gericht op inzicht en efficiëntie: veel data worden verwerkt in een SAP-programma, waardoor hij precies kan volgen hoe het bedrijf presteert. Op die manier kan hij natuurinclusieve maatregelen niet alleen goed onderbouwen, maar ook optimaal benutten. Volgens Tjerk is het bovendien belangrijk om te telen wat past bij de bodem — iets waar boeren via het Gemeenschappelijk Landbouwbeleid (GLB) ook financieel voordeel uit kunnen halen. Het bedrijf beschikt over ruim 107 hectare grasland, waarvan een groot deel is ingezaaid met kruidenrijke mengsels. Dat levert niet alleen voedzaam voer op voor de koeien, maar versterkt ook de bodem, vermindert de behoefte aan kunstmest en draagt bij aan een robuuster ecosysteem. Bovendien merkt Tjerk dat de koeien gezonder zijn en dat de melkproductie is toegenomen. De overstap naar kruidenrijk grasland was echter geen spontane beslissing. De familie Hof heeft deze stap vijf jaar lang voorbereid. Eerst werden bodemonsters genomen om te bepalen welke mengsels het beste zouden gedijen op hun grond. Pas daarna volgde het inzaaien.

Ook over kavelruil deelt Tjerk zijn ervaringen. Hij benadrukt dat onderling vertrouwen tussen boeren essentieel is en dat niemand er financieel op achteruit mag gaan. Zelf werkte hij mee aan de Pilot Kavelruil Beekdal Linde, een project dat de mogelijkheden van kavelruil in het gebied onderzocht. Aan

deze pilot ging een verkenningsfase vooraf, waarin boeren de ruimte kregen om elkaar te leren kennen, samen te werken en vertrouwen op te bouwen. Tjerk wijst erop dat er bij zulke processen altijd onverwachte dingen kunnen gebeuren. Daarom is het volgens hem belangrijk om duidelijke afspraken te maken.

Gebiedscoöperatie Zuidoost Friesland (GCZOF) is een ander initiatief waar Tjerk actief aan mee werkt. Binnen deze coöperatie werken partijen als, natuurorganisatie en agrariërs samen aan een toekomstbestendig landschap. Ondernemerschap, sociale cohesie en biodiversiteit trekken in dit geval samen op.

Samen met andere partijen in Zuidoost Friesland (GCZOF) is de Werkgroep Vitale Landbouw DF Grensstreek opgericht. Binnen deze werkgroep worden portretten gemaakt van boeren die natuurinclusief werken. Het doel daarvan is dat andere boeren zich in deze voorbeelden kunnen herkennen en geïnspireerd raken om zelf een vijfjarenplan op te stellen.

Jeffrey Huizinga - Staatsbosbeheer

Jeffrey Huizinga verteld over hoe Staatsbosbeheer werkt aan natuurinclusieve landbouw. Hij stelt dat het belangrijk is om boeren enthousiast te maken voor natuurbeheer, op deze manier kan SBB samen met agrariërs natuurproducten aan de man brengen en kan de natuurlijke kringloop zo veel mogelijk gesloten worden. Staatsbosbeheer werkt bovendien met een pachtportaal. Op deze manier kunnen boeren extra gronden in bezit krijgen, natuurinclusieve boeren hebben in dit geval een streepje voor. Bij het toewijzen van pachtgronden wordt er naar zes criteria gekeken: afstand, kennis en opleiding, certificaten, subsidie, ervaring en verduurzaming landbouwgrond. Jeffrey verteld ook dat éénjarige pachtcontracten vaak niet een positieve invloed hebben op de biodiversiteit, dit omdat boeren dan te weinig tijd hebben om echt iets aan de gronden te doen. Het thema Natuurinclusieve landbouw is onlosmakelijk verbonden met één van de hoofdthema's van Staatsbosbeheer: Biodiversiteit.

4. Doel Verkennen natuurinclusieve landbouw:

- Herstellen van de biodiversiteit en natuur
- Kavelruil

Thema's

- **Herstellen van biodiversiteit en natuur**
 - Goed kijken naar de grond, weidevogel gebied is geschikt in nattere gebieden, kruidenrijke graslanden renderen beter op zandgronden
 - Kruidenrijk grasland is goed voor het organische stofgehalte in akkerlanden
 - De diversiteit tussen bouwlanden en akkerlanden biedt een kans voor de biodiversiteit
 - De eco-regeling Groene Braak is een manier om biodiversiteit te stimuleren
- **Kavelruil**
 - Door opschaling ontstaan er steeds meer kleine losse stukjes land (versnippering)
 - Kavelruil moet zinvol zijn, het vergroten van het huiskavel is het meest aantrekkelijk
 - a.s.r. is een grote pachter in het gebied
- **Balans tussen landbouw, natuur en waterbeheer**
 - Het gebied kampt met bodemdaling, CO₂-uitstoot en waterpeilproblemen.
 - Het streven is om het waterpeil te verhogen, maar dat heeft grote impact op bedrijfsvoering

- Boeren vragen om praktische, haalbare maatregelen en compensatie voor opbrengstverlies.
- Er is erkenning dat de landbouw een belangrijke rol speelt in het landschap, maar ook dat natuur- en klimaatdoelen mee moeten wegen.

5. Samenwerking en proces

- Boeren voelen zich vaak niet gehoord of niet serieus genomen; beleid wordt ervaren als te abstract of van bovenaf opgelegd. (Dit veroorzaakt een gebrek aan vertrouwen)
- Boeren ervaren dat Europees beleid te weinig ruimte laat voor maatwerk
- Beleidsmakers voelen zich op hun beurt soms klem tussen regels en uitvoering.
- Er is behoefte aan duidelijke communicatie, transparantie en meer tijd om beleid te vertalen naar de praktijk.
- Gebiedscommissies worden gezien als een kans om beleid concreet te maken en samen te werken aan lokaal gedragen oplossingen.
- Het belang van pilotprojecten en experimenten wordt genoemd: leren door te doen.
- Provincie wordt niet gezien als geschikte trekker, initiatief moet bij de boer liggen
- Oprichten commissie/samenwerkingsverband waarin gebiedspartijen hun ervaringen en expertise kunnen delen (kijk naar GCZOF)

6. Gebiedsopgaven

- **Herstellen biodiversiteit en natuur:**
 - Weidevogel gebieden creëren in natte gebieden
 - Kruidenrijke graslanden creëren op zandgronden
 - Inzetten groene braak
 - Diversiteit tussen bouwlanden en akkerlanden benutten
- **Kavelruil**
 - Kavelruil inzetten tegen versnippering en effectief natuurbeheer
 - Kavelruil inzetten om huiskavel te vergroten

7. Maatregelen voor korte en lange termijn

- Het oprichten van gebiedscommissies/ samenwerkingsverbanden (kijk naar GCZOF)
- Eén op één gesprekken met boeren om vertrouwen op te bouwen en te werken aan een vijfjaren plan (lokale initiatieven/ pilots als bouwsteen)
- Duidelijke communicatie en verwachtingsmanagement richting agrariërs en lokale bewoners.

8. Conclusie

De kennissessie Verkennen natuurinclusieve landbouw heeft duidelijk gemaakt dat de uitdagingen en kansen voor agrariërs in de Trynwâlden nauw verweven zijn met biodiversiteit, natuurinclusieve landbouw, kavelruil en waterbeheer. Praktijkervaringen, zoals die van Tjerk Hof, laten zien dat een doordachte en stapsgewijze aanpak — bijvoorbeeld bij de overstap naar kruidenrijk grasland of deelname aan kavelruilprojecten — zowel ecologische als economische voordelen kan opleveren. Staatsbosbeheer benadrukt daarnaast het belang van samenwerking en langdurige inzet om biodiversiteit effectief te herstellen.

Verslag kennissessie 3 - Herstellen landschapselementen en agroforestry

Uit de sessie blijkt ook dat vertrouwen en communicatie tussen boeren, beleidsmakers en andere gebiedspartijen cruciaal zijn. Er is behoefte aan lokaal gedragen oplossingen, pilots en samenwerkingsverbanden waarin kennis en ervaring worden gedeeld. Alleen door deze gezamenlijke aanpak kunnen natuurinclusieve maatregelen worden geïntegreerd, bodemdaling en CO₂-uitstoot worden beperkt, en tegelijkertijd het waterbeheer en de landbouwproductie in balans blijven. De sessie onderstreept daarmee dat de overgang naar een duurzame en vitale landbouw alleen succesvol is als ecologie, economie en samenwerking hand in hand gaan.

9. Vervolgafspraken

- Het opzetten van een pilot met Evert Veenstra (een één op één gesprek)
- Moment inplannen met grondeigenaren die 6 oktober afwezig waren (a.s.r. bijvoorbeeld)

10. Planning

- **16 oktober:** Kennissessie 3, Herstel landschapselementen, groen erfgoed en agroforestry
- **23 oktober:** Concept gebiedsperspectief per mail
- **6 november:** Ambtelijke reactie gebiedsperspectief
- **12 november:** Inspiratieavond draagvlak
- **20 november:** Bestuurlijke afstemming
- **medio december** Bestuurlijk besluit

Kennissessie 3 Verbeteren landschapselementen en agroforestry *Groen Parklandschap Trynwâlden (GLB Planvorming gebiedsontwikkeling Fryslân)*

Datum	16 oktober 2025	
Locatie	Dorps huis Oerein, Aldtsjerk	
Kenmerk	755 04 309	251020
Aanwezigen	Anne Pieter Nicolai Stefien Smeding Dennis Worst Bram Verhave Kees van Stralen Uitzen de Vries Betsy Steenbeek Sytze Faber Henk Oud Els van der Laan Jelle Schotanus Hannah Postma Froukje Grijpstra Mark Bosloper Evert Veenstra	Gemeente Tytsjerksteradiel It Fryske Gea Landschapsbeheer Friesland Staatsbosbeheer Provincie Fryslân Agrariër VOF It Deel Agrariër Natuurinclusieve landbouw Fries Erfgoed Collectief Fries Erfgoed Collectief Fries Erfgoed Collectief Wetterskip Fryslân Gemeente Tytsjerksteradiel Firma Veenstra
Afwezig		

1. Inleiding

Tijdens de kennissessie Verbeteren landschapselementen en agroforestry is met diverse gebiedspartijen gesproken over de huidige uitdagingen en toekomstige kansen voor landschapselementen en agroforestry in de Trynwâlden. Het doel van de sessie is om het herstel van landschapselementen en activiteiten agroforestry te verkennen. En om te verkennen welke maatregelen op korte en lange termijn kansrijk zijn.

2. Presentatie Groen Parklandschap Trynwâlden - Els van der Laan

Els van der Laan opent de sessie en heet iedereen welkom. Vervolgens wordt er een kort voorstelrondje gedaan, waarna Els het thema van de sessie introduceert en een terugkoppeling maakt met de kennissessie Verbeteren water- en bodemsysteem van 25 september en de kennissessie Verkennen natuurinclusieve landbouw van 6 oktober.

Uit de eerste sessie bleek dat waterkwaliteit en -kwantiteit en een gezonde bodem zijn onlosmakelijk met elkaar verbonden. Deze thema's kunnen alleen in samenhang effectief worden aangepakt. Er is

kennis, ervaring en betrokkenheid aanwezig bij de verschillende partijen om de vertaling van ideeën naar concrete, uitvoerbare maatregelen uit te werken. Het benadrukt de noodzaak van een gezamenlijke aanpak.

Op korte termijn liggen er kansen om met relatief eenvoudige maatregelen, zoals flexibel peilbeheer, lokale retentiegebieden en kleinschalige pilots, snel resultaat te boeken. Deze quick wins zijn niet alleen belangrijk om de eerste effecten zichtbaar te maken, maar ook om vertrouwen en draagvlak te creëren bij boeren, natuurorganisaties en andere betrokkenen. Een tastbaar resultaat motiveert partijen om actief mee te blijven denken en werken.

Tegelijkertijd is het onvermijdelijk dat er op de langere termijn ingrijpendere keuzes gemaakt moeten worden. Deze keuzes zullen niet altijd eenvoudig zijn, maar zijn noodzakelijk om een toekomstbestendig en veerkrachtig watersysteem te realiseren.

De kennissessie Verkennen natuurinclusieve landbouw heeft duidelijk gemaakt dat de uitdagingen en kansen voor agrariërs in de Trynwâlden nauw verweven zijn met biodiversiteit, natuurinclusieve landbouw, kavelruil en waterbeheer. Praktijkervaringen, zoals die van Tjerk Hof, laten zien dat een doordachte en stapsgewijze aanpak — bijvoorbeeld bij de overstap naar kruidenrijk grasland of deelname aan kavelruilprojecten — zowel ecologische als economische voordelen kan opleveren. Staatsbosbeheer benadrukt daarnaast het belang van samenwerking en langdurige inzet om biodiversiteit effectief te herstellen.

Bij beide sessies kwam naar voren dat een helder en transparant proces een belangrijke voorwaarde is voor succes. Goede communicatie, verwachtingsmanagement en duidelijke rolverdeling (bijvoorbeeld via gebiedscommissies en trekkers) zijn cruciaal om draagvlak te behouden. Daarbij is het van belang dat niet alleen overheden en waterschappen, maar juist ook boeren en bewoners structureel betrokken worden. Hun kennis van de praktijk en hun bereidheid tot samenwerking bepalen in hoge mate of de voorgestelde maatregelen kans van slagen hebben.

Samenvattend is er een solide basis nodig om gezamenlijk stappen vooruit te zetten, mits er balans wordt gevonden tussen korte termijn maatregelen en lange termijn transitities. Alleen door kennis te bundelen, verantwoordelijkheden te delen en samen te werken, kan worden gewerkt aan een robuust watersysteem en een gezonde bodem. Ook is een gezamenlijke aanpak essentieel om natuurinclusieve maatregelen te integreren, bodemdaling en CO₂-uitstoot te beperken en ervoor te zorgen dat de landbouwproductie in balans blijft. De opgehaalde informatie uit de kennissessies van 25 september en 6 oktober vormen de basis voor de kennissessie Verbeteren landschapselementen en agroforestry.

3. Presentaties

Stefien Smeding – It Fryske Gea

Stefien Smeding vertelt over de ontwikkeling van landschapselementen in de Trynwâlden. Ze opent haar presentatie met een kaart uit 1942, waarop de bossen en groenstructuren van het gebied duidelijk zichtbaar zijn. Deze landschapselementen zijn in het verleden aangelegd op de hogere zandgronden en bepalen tot op de dag van vandaag het karakteristieke landschap van de Trynwâlden. Volgens Stefien vormt het gebied een kruispunt: in het midden ligt het lage, waterrijke (blauwe) gebied, in het noorden het groene landschap en in het zuiden het parklandschap van Vijversburg. Op de kaart van 1942 zijn veel van deze elementen te herkennen aan toponiemen. Zo verwijzen namen naar watermolens, broekbossen en het woord *pet*, dat duidt op oude veenafgravingen.

Aan de hand van verschillende afbeeldingen toont Stefien diverse landschapselementen in de Trynwâlden, zoals akkers, molens, rietkragen, broekbossen, hooilanden, weilanden, eendenkooien, opgaand groen, geologische monumenten en kleine wegen rondom boezems. Zij spreekt over de “stofferij” van het landschap: de manier waarop kleine, houtige en waterrijke elementen — zoals hagen, bomenrijen, poelen en sloten — het landschap verrijken, structuur geven en de biodiversiteit versterken. Daarnaast benadrukt ze dat de schaal waarop men kijkt, invloed heeft op hoe landschapselementen worden benoemd en gewaardeerd.

Dennis Worst – Landschapsbeheer Friesland

Dennis Worst vertelt over het herstel van greppelland en landschapsmonitoring in de Trynwâlden.

Landschapsbeheer Friesland richt zich op vier thema's: Erfgoed en Cultuurhistorie, Agrarisch Cultuurlandschap, Biodiversiteit en Monitoring, en Educatie en Vrijwilligers. Momenteel lopen er veel projecten in de Noordelijke Fryske Wâlden, maar van oudsher werd in de Trynwâlden minder aandacht besteed aan de uitvoering.

In 2012 voerde Landschapsbeheer Friesland een monitoring van landschapselementen uit in de Noordelijke Fryske Wâlden. Het doel was het inventariseren van alle opgaande landschapselementen in het nationale landschap en het in kaart brengen van hun kwaliteit. Voor het hoger gelegen landschap vormen singels een kernkwaliteit, zowel landschappelijk als ecologisch. In de Trynwâlden zijn vooral singels zichtbaar.

Tijdens de monitoring werd gekeken naar de bedekkingsgraad van deze singels. Hieruit bleek dat bijna 70% van alle elensingels in de Trynwâlden open of verzwakt was, wat wijst op een lage kwaliteit en beperkte biodiversiteit. Om de ecologische waarde te verhogen, moet de bedekkingsgraad in veel gevallen worden vergroot. Daarbij moet rekening worden gehouden met het groeistadium van een singel: eens in de twintig jaar wordt de helft van een singel verwijderd, terwijl enkele grote bomen blijven staan.

Binnen de Trynwâlden is een duidelijke verdeling zichtbaar tussen groene en blauwe dooradering. Singels vallen onder de groene dooradering, terwijl sloten en greppelland tot de blauwe dooradering behoren. Landschapsbeheer Friesland besteedt veel aandacht aan het herstel van greppelland, vanwege het belang voor waterbeheer, klimaat (CO₂-opslag) en biodiversiteit. In Friesland is inmiddels ongeveer 150 hectare greppelland hersteld.

Dennis benadrukt dat er veel kansen liggen voor greppelland binnen de Trynwâlden, bijvoorbeeld in combinatie met kruidenrijk grasland en het Aanvalsplan Grutto. Daarnaast wijst hij erop dat gesprekken met betrokkenen de basis vormen om tot een duidelijk en gedragen perspectief te komen.

Kees van Stralen – Provincie Fryslân

Kees van Stralen vertelt over het Gemeenschappelijk Landbouwbeleid (GLB) en de ontwikkeling van het platteland. Binnen het GLB bestaat een breed scala aan mogelijkheden voor zowel productieve als niet-productieve maatregelen. Zo biedt het programma veel kansen op het gebied van waterbeheer, natuurinclusieve landbouw en gebiedsontwikkeling. Ook organisaties die geen terrein beheren kunnen hiervan gebruikmaken.

Er is ruimte voor niet-productieve investeringen, zoals het herstel van landschapselementen, singels en greppels. Daarnaast bestaan er subsidiemogelijkheden voor integrale gebiedsontwikkeling, waarbij landbouw, natuur en waterbeheer worden gecombineerd.

Structurele inkomensderving — bijvoorbeeld als gevolg van een peilverhoging — valt momenteel buiten de bestaande subsidieregelingen, al kunnen ANLB-pakketten dit deels compenseren. De provincie zegt bovendien mee te willen denken over transitiesteun voor ondernemers die willen verduurzamen.

4. Doel Verbeteren landschapselementen en agroforestry:

- Herstellen van landschapselementen (o.a. dekkingsgraad)
- Activiteiten ontwikkelen voor agroforestry

Thema's

- **Herstellen van landschapselementen**
 - Herstel houtwallen, singels, greppelland en boerenerven
 - Kleinschalige landschapsstructuren

- De verbinding tussen natuurgebieden
 - Aankoop landschapselementen door boeren (eendenkooien bijvoorbeeld)
 - Vergroten kavel voor extensivering landbouw
- **Activiteiten agroforestry**
 - Initiatieven voor agroforestry of boslandbouw, betreft landgebruiksystemen waarbij het planten en/of actief beheren van bomen wordt gecombineerd met landbouw of veeteelt.
- **Onderhoud**
 - Onderhoud houtwallen en opschonen sloten
 - Herstel historisch watersysteem
 - Werken aan een collectief beheerplan voor de historische parken en bossen
 - Agricycling, de beweging waarin boeren, gemeenten, kennisinstellingen en partners samenwerken om kringlopen écht te sluiten voor gezonde bodems, biodiversiteit en een toekomstbestendige landbouw
 - Inzetten op innovatie en korte ketens
- **Balans tussen landbouw, natuur, waterbeheer en landschapselementen**
 - Het veenweide gebied kampt met bodemdaling, CO₂-uitstoot en waterpeilproblemen.
 - Het streven is om het waterpeil te verhogen, maar dat heeft grote impact op landbouw
 - Er is erkenning dat de landbouw een belangrijke rol speelt in het landschap, maar ook dat natuur- en klimaatdoelen mee moeten wegen.
 - Het gebied schiet soms te kort met het onderhoud van het groene erfgoed en landschapselementen
 - Het is niet duidelijk welke opgave binnen het gebied urgent is
- 5. Samenwerking en proces**
- Er is behoefte aan een collectief beheerplan voor buitenplaatsen en andere landschapselementen (zie puntenplan Stania State)
 - Er is behoefte aan een collectieve uitvoer van het beheer van buitenplaatsen en andere landschapselementen (gezamenlijke visie)
 - Voor de uitvoer van het beheer ligt er een koppelkans met mensen die een afstand hebben tot de arbeidsmarkt (zorgboerderijen in de omgeving)
 - Rijksmonumenten moeten daarentegen niet afhankelijk worden van vrijwilligers
- 6. Gebiedsopgaven**
- **Herstellen van landschapselementen**
 - Herstel houtwallen, singels, greppelland en boerenerven
 - Achterstallig onderhoud
 - Verbindingen tussen natuurgebieden
 - Vervlechten natuur en landbouw (Urgenda)
 - Oprichten van een plan voor vitale bomen en bossen bij historische gebouwen komen.
 - **Activiteiten agroforestry**
 - Innovatie agroforestry

- Opzetten van korte ketens
- Focus op herstel houtwallen van voormalige stateterreinen

7. Maatregelen voor korte en lange termijn

- Het oprichten van een gezamenlijk beheerplan (visie) voor landschapselementen en historische gebouwen binnen de Trynwâlden
- Het maken van een inventarisatie van knelpunten binnen de Trynwâlden
- Kennisdelen over verdienmogelijkheden agroforestry met agrariërs. Is agrarisch collectief mee bezig.

8. Conclusie

De kennissessie Verbeteren van landschapselementen en agroforestry in de Trynwâlden heeft duidelijk gemaakt dat het gebied een rijke historische en ecologische structuur heeft, maar dat deze kwetsbaar is en onderhoud en herstel nodig heeft. Historische elementen zoals singels, greppelland en houtwallen spelen een cruciale rol voor biodiversiteit, waterbeheer en het karakter van het landschap. Monitoring laat zien dat veel van deze elementen verzwakt zijn, wat gericht herstel en beheer noodzakelijk maakt.

Tegelijkertijd biedt het Gemeenschappelijk Landbouwbeleid (GLB) en andere subsidieregelingen kansen voor zowel productieve als niet-productieve maatregelen, waaronder herstel van landschapselementen, integrale gebiedsontwikkeling en agroforestry-initiatieven. Voor succesvolle implementatie is samenwerking tussen overheden, waterschappen, boeren, bewoners en andere betrokkenen essentieel. Gestructureerde processen, heldere communicatie en collectieve plannen, zoals beheerplannen voor buitenplaatsen en landschapselementen, zijn cruciaal om draagvlak en continuïteit te waarborgen.

9. Vervolgafspraken

- Landschapsbeheer Friesland mailt de criteria van greppelland
- Het Agrarisch collectief deelt kennis over de verdienmogelijkheden van agroforestry
- Wetterskip zet maatregelen voor de Trynwâlden op kaart
- Staatsbosbeheer deelt beheerplan Stania State met gemeente Tytsjerksteradiel, IFG en Vijversburg
- Gebiedsofferte NFW meenemen als onderdeel gebiedsperspectief

10. Planning

- **23 oktober:** Concept gebiedsperspectief per mail
- **6 november:** Ambtelijke reactie gebiedsperspectief
- **12 november:** Inspiratieavond draagvlak
- **20 november:** Bestuurlijke afstemming
- **Medio december** Bestuurlijk besluit